

**I. Auditor təşkilatlarında PL/TM-ə qarşı mübarizə sahəsində daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi üzrə
METODİK VƏSAİT**

I. Ümumi müddəalar

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 18 noyabr tarixli 2451 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dair 2017–2019-cu illər üçün Milli Fəaliyyət Planı"nın 5.2-ci "Hüquqi şəxs olan monitorinq iştirakçılarında və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslərə qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq PL/TM-ə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin qurulmasına və effektiv tətbiqinə metodiki dəstəyin təmin edilməsi" və Auditorlar Palatasının 2017-ci il üzrə İş Planının 3.9.4-cü "Auditor təşkilatlarına və sərbəst auditorlara qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq PL/TM-ə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin qurulması və effektiv tətbiqi üzrə metodiki dəstəyin təmin edilməsi" bəndlərinə əsasən hazırlanmış "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin qurulmasına və tətbiqinə dair metodik göstəriş" Auditorlar Palatası Şurasının 2017-ci il 30 iyun tarixli 288/1 nömrəli qərarı ilə bəyənilmiş və tətbiq edilmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyasına, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinə, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinə, Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroru yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinə, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasına, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankına, Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyasına göndərilmişdir.

Həmin Şura qərarı ilə auditor təşkilatlarına "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin qurulmasına və tətbiqinə dair metodik göstəriş"ə uyğun olaraq özlərinin daxili nəzarət sistemlərinin formalaşdırılması tapşırılmışdır.

2018-ci ildə bu sahədə işlərin məntiqi davamı olaraq "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dair 2017–2019-cu illər üçün Milli Fəaliyyət Planı"na və Auditorlar Palatasının 2018-ci il üzrə İş Planının 1.8.3-cü bəndinə uyğun olaraq "Auditor təşkilatlarında PL/TM-ə qarşı mübarizə sahəsində daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi üzrə metodik vəsait" (bundan sonra – "Metodik Vəsait") işlənib hazırlanmışdır.

II. Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin müəyyən edilməsinin məqsəd və vəzifələri

"Metodik Vəsait"ın əsas məqsədi PL/TM-ə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin yaradılmasında auditor təşkilatlarına dəstək verməkdən ibarət olmuşdur. "Metodik Vəsait"ın əsas müddəaları auditor təşkilatları ilə yanaşı PL/TM-ə qarşı mübarizə aparən digər qurumlarda da daxili nəzarət sisteminin yaradılmasında istifadə oluna bilər.

Bu "Metodik Vəsait" "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin qurulmasına və tətbiqinə dair metodik göstəriş"ə əsasən qurulmuş daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və bu sahədə vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə

auditor təşkilatlarına PL/TM-ə qarşı mübarizədə daxili nəzarət sistemindən istifadənin beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla daha effektiv istifadəsi üçün tövsiyələr verməkdən ibarətdir.

Ötən müddət ərzində Auditorlar Palatasının müvafiq struktur bölməsi tərəfindən Palata Şurasının 2017-ci il 30 iyun tarixli 288/1 nömrəli "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin qurulmasına və tətbiqinə dair metodik göstəriş" barədə qərarına əsasən auditor təşkilatlarına daxili nəzarət sisteminin qurulması və tətbiqi sahəsində əməli köməklik göstərilməsi sahəsində təkliflər verilmişdir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, daxili nəzarət sistemi o zaman səmərəli hesab oluna bilər ki, həmin sistemin nəticələri müəyyən edilmiş meyarlara cavab versin.

Buna görə də işdə PL/TM-ə qarşı mübarizədə daxili nəzarət sistemi mexanizmlərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi prinsiplərinin meyar və indikatorlarının müəyyənləşdirilməsi qarşıya məqsəd kimi qoyulmuşdur. Digər mühüm bir məqsəd səmərəliliyin qiymətləndirilməsi üzrə meyar və indikatorlar toplusundan istifadə əsasında daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin yüksəldilməsi metodlarını müəyyənləşdirməkdir. PL/TM-ə qarşı mübarizə sahəsində auditor təşkilatlarında daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin yüksəldilməsi metodikasının tətbiqinə dair nümunəvi prosedurların işlənib hazırlanması da işdə qarşıya qoyulmuş əsas məqsədlərdən birini təşkil edir.

Bu "Metodik Vəsait" in əsas vəzifələri isə aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Daxili nəzarət sisteminin qarşısında duran məqsəd və vəzifələrin yerinə yetirilməsi səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi;

2. Daxili nəzarət sistemində mövcud olan ciddi nöqsanların aşkar edilmə səviyyəsinin müəyyən edilməsi.

3. Daxili nəzarət sisteminin səmərəlilik səviyyəsinin qiymətləndirilməsi.

PL/TM üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən mühasibat uçotunun aparılması və hesabatlılığın tərtib olunmasında daxili nəzarət sisteminin öz vəzifə və funksiyalarını qiymətləndirmək məqsədilə aşağıdakıların həyata keçirilməsi vacibdir:

- Nəzarətə dair və tənzimləyici orqanların daxili nəzarətə dair normativ aktlarına əməl olunmasının yoxlanılması;

- Rəhbərlik tərəfindən tabelikdə olan struktur bölmələrin işlərinə nəzarətin sistemativ izlənilməsi;

- Əməliyyatların qanunvericiliyə uyğun aparılması vəziyyətinin yoxlanılması;

- Struktur bölmələrdə mühasibat uçotunun aparılmasına daxili nəzarətin bölmə tərəfindən qiymətləndirilməsi;

- Yüksək risk xarakterli əməliyyatların seçmə yolu ilə yoxlanılmasının vəziyyəti;

- Aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqların identifikasiyası;

- Mövcud risklər barədə məlumatların toplanması;

- Daxili nəzarətin etibarlılığının və səmərəliliyinin yüksəldilməsinə dair təkliflərin işlənib hazırlanması;

- Aşkar edilmiş nöqsanlar barədə rəhbərliyin vaxtında məlumatlandırılması.

"Metodik Vəsait" də qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrin icrası 330 sayılı "Qiymətləndirilmiş risklərə qarşı auditorların cavab tədbirləri" BAS-ın "Nəzarət elementlərinin tətbiqinin səmərəliliyinin dəyərləndirilməsi" bölməsinin 16 və 17-ci bəndlərində aşağıda əks olunan tələblərin icrasını da auditorlar tərəfindən yerinə yetirilməsini tələb edir:

«16. Nəzarət elementlərinin səmərəli fəaliyyətini dəyərləndirən zaman auditor mahiyyəti üzrə yoxlama prosedurları əsasında aşkar edilmiş təhriflərin nəzarət vasitələrinin səmərəli işləməsinə dəlalət edib-etməməsini dəyərləndirməlidir. Lakin mahiyyəti üzrə yoxlama prosedurları əsasında aşkar edilmiş təhriflərin olmaması testdən keçirilməkdə olan təsdiqləmə ilə bağlı nəzarətin səmərəli olmasına dair audit sübutlarını təqdim etmir.

17. Əgər auditorun etibar etmək niyyətində olduğu nəzarət vasitələrindən kənarlaşmalar aşkar edilərsə, auditor bu məsələləri və onların potensial nəticələrini dərk etmək üçün xüsusi sorğular keçirməli, habelə aşağıdakıları müəyyən etməlidir:

- (a) Yerinə yetirilmiş nəzarət testləri nəzarət vasitələrinə etibar etmək üçün müvafiq zəmin yaradırmı;
- (b) Əlavə nəzarət testləri keçirmək zərurəti varmı; yaxud
- (c) Potensial təhrif risklərini aradan qaldırmaq üçün mahiyyəti üzrə yoxlama prosedurlarından istifadə olunmasına lüzum varmı.»

III. Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin göstəriciləri

Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üzrə göstəricilərə dair əsas beynəlxalq sənəd qismində Bazel Komitəsinin 13 tövsiyəsini özündə ehtiva edən “Banklarda daxili nəzarət sistemi: Təşkilatın əsası” adlı sənəd qəbul edilmişdir. Həmin sənədə əsasən bu sənəddə əks olunan tövsiyə və prinsiplərə cavab verməyən daxili nəzarət sistemi səmərəli hesab edilə bilməz. Başqa sözlə, Bazel Komitəsinin daxili nəzarət sisteminin qurulması üzrə prinsip və tövsiyələrinə əməl edildiyi halda daxili nəzarət sistemi səmərəli hesab edilə bilər. Bazel Komitəsinin prinsipləri aşağıdakıları özündə ehtiva edir:

- [Beynəlxalq pul köçürmələrinə dair ödəniş-ötürülmə məlumatları ilə bağlı lazımi ehtiyat tədbirləri və şəffaflıq;](#)

- [Banklar üçün müştərilərlə bağlı lazımi ehtiyat tədbirləri;](#)
- [Hesabların açılması və Müştəri identifikasiyası ilə bağlı ümumi rəhbərlik.](#)

Eyni zamanda xarici audit təcrübəsində daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün digər daha konkret göstəricilərdən də istifadə edilməsi tövsiyə edilir. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

- Auditor təşkilatının fəaliyyətində çatışmazlıqların vaxtında aşkar edilməsi;
- Auditor təşkilatının fəaliyyət riskinin aşağı salma səviyyəsi;
- Həyata keçirilmiş nəzarət tədbirlərinin sayı;
- Əvvəllər aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqların sonradan təkrar edilməməsi;
- Auditor təşkilatında daxili nəzarətin təşkili və fəaliyyətini tənzimləyən qayda və rəqlamentlərin mövcudluğu;

- Daxili nəzarətin həqiqi və səmərəli fəaliyyətini təmin edə biləcək infrastrukturun mövcudluğu;

- Tətbiq olunan daxili nəzarət prosedurlarının risklərə müvafiqliyi və yetərli olması;
- Tələb olunan səviyyədə informasiya mübadiləsinin təmin edə biləcək sistemin mövcudluğu;

- Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin monitorinqi üzrə sistemin mövcudluğu və fəaliyyəti;

- Həyata keçirilən prosedurların vaxtında və düzgün sənədləşdirilməsi;
- Daxili nəzarətin müstəqilliyinin əlamətləri;
- Daxili nəzarət əməkdaşlarının səriştəlilik səviyyələri;
- Daxili nəzarətin metodik təminatının göstəricilərinin mövcudluğu;
- Daxili nəzarətin çevikliyi – xarici mühitin dəyişməsinə, yeni risklərin yaranmasına, normativ və hüquqi bazanın dəyişilməsinə adekvatlığı göstəriciləri;

- PL\TM ilə əlaqədar proseslərin avtomatlaşma səviyyəsinin göstəriciləri;
- Daxili nəzarətin fəaliyyətinə çəkilən xərclər üzrə göstəricilər.

Bunlarla yanaşı daxili nəzarətin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin aşağıdakı üç qrup göstərici vasitəsi ilə müəyyənləşdirilməsi praktikasına da rast gəlinir:

- Daxili nəzarət sisteminin mövcudluğu və fəaliyyətliliyi – fəaliyyət göstərmək və aktiv olmaq qabiliyyəti;

- Nəticəlilik – uyğun nəticələr vermə qabiliyyəti;
- Səmərəlilik – eyni zamanda fəaliyyət göstərmək və nəticə vermək qabiliyyəti.

IV. Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsi prosedurları

Xarici audit təcrübəsi göstərir ki, daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün tətbiq edilən metodika aşağıda göstərilən prosedurların vasitəsilə həyata keçirilir:

1. Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin planlaşdırılması;
2. Belə qiymətləndirmənin aparılması üçün tələb olunan sənədlərin siyahısının müəyyənləşdirilməsi;
3. Müvafiq sorğuların daxili nəzarətə və risklərin idarə edilməsinə məsul olan struktur bölmələrə göndərilməsi;
4. Sorğulara cavab olaraq təqdim olunmuş sənədlərin ilkin təhlilinin aparılması;
5. Zəruri hallarda təşkilatın əməkdaşları və rəhbərləri ilə təkrar müsahibələrin aparılması;
6. Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.

Təklif olunur ki, daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin daha da keyfiyyətli aparılması üçün 5 komponent üzrə ayrı-ayrılıqda belə qiymətləndirmələr həyata keçirilsin. Mövcud metodikalar nəzərdə tutur ki, hər bir komponent üzrə cavablar “bəli” və ya “xeyr” sözləri ilə cavablandırılın və hər bir komponentin özünün çəkisi 1 baldan 0 bala qədər çəkiyə malik olması nəzərə alınsın.

Daxili nəzarət sistemi hesablanmış balları cəmləməli və əldə olunan cəmi maksimum mümkün ballara bölməklə komponent üzrə səmərəlilik balının faiz ifadəsində müəyyən etməlidir.

Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin faiz ifadəsində yekun balının müəyyən edilməsi 5 komponent üzrə səmərəlilik ballarının orta riyazi rəqəminin tapılması yolu ilə aparılır. Əgər alt komponent törəmə və asılı müəssisənin fəaliyyətinə tətbiq oluna bilmirsə, daxili nəzarət sistemi bu meyarı komponent üzrə səmərəlilik balının hesablanmasında nəzərə almamalıdır.

Komponent	Komponent üzrə səmərəlilik balı						
Nəzarət mühiti	87%	_____	_____	_____	_____	_____	
Risqlərin qiymətləndirilməsi	75%	_____	_____	_____	_____	_____	
Nəzarət prosedurları	77%	_____	_____	_____	_____	_____	
İnformasiya və onun idarə edilməsi	63%	_____	_____	_____	_____	_____	
Monitoring	54%	_____	_____	_____	_____	_____	
Səmərəliliyin yekun balı	71%	0%	20%	40%	60%	80%	100%

Səmərəliliyin qiymətləndirilməsini apardıqdan sonra daxili nəzarət xidməti daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin nəticələri barədə hesabat tərtib edir. Öz növbəsində biznes proseslərinin sahibləri daxili nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsinin inkişafını nəzərdə tutan daxili nəzarət sisteminin davamlı təkmilləşdirilməsi tədbirlərinin planını tərtib edirlər.

Daxili nəzarətə və risklərin idarə edilməsinə bu tədbirlər planının hazırlanmasında sahibkarlara və sənədləşdirilməsinə məsul olan struktur bölməyə metodoloji yardım göstərməyə borcludurlar.

Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə dair hesabat, habelə daxili nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlər planının təsdiq edilməsi üçün Direktorlar Şurasına təqdim olunur.

V. Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üsulları

Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün müxtəlif metod və üsullardan istifadə edilir. Bu mənada ən çox yayılmış metod kimi anketləşdirmə və testlərin tətbiqini göstərmək olar. Hər bir auditor təşkilatı daxili nəzarət sisteminin qiymətləndirilməsi üzrə sorğu anketlərini müstəqil tərtib edə bilər. Eyni zamanda həmin sorğu anketləri daxili nəzarət sisteminin

bütün elementlərini, uçot sistemi sahəsini və nəzarət prosedurlarını əhatə etməlidir. Məsələn, nəzarət sahəsinin qiymətləndirilməsi üçün sorğu anketlərinə aşağıdakıları daxil etmək olar:

- Təşkilatın əsas idarəetmə prinsipləri;
- Öhdəlik və səlahiyyətlərin bölgüsü;
- Kadr siyasəti;
- Müəssisənin təşkilati fəaliyyətinin mövcud qanunvericiliyə uyğunluğu və s.

“Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin qurulmasına və tətbiqinə dair metodik göstəriş”də PL/TM-ə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin əhəmiyyəti, əsas vəzifələri, daxili nəzarət sistemini tənzimləyən beynəlxalq aktlar, o cümlədən daxili nəzarətə dair müddəaları özündə əks etdirən Beynəlxalq Audit Standartları işin 2-ci və 3-cü bölmələrində geniş şərh olunmuşdur. Eyni zamanda PL/TM üzrə daxili nəzarət sistemini səmərəsizləşdirən səbəblər göstərilmişdir ki, bunlara da aşağıdakılar daxildir:

- *Nəzarət vasitələrinin, o cümlədən avtomatlaşdırılmış nəzarət vasitələrinin və aralıq maliyyə hesabatına nəzarət vasitələrinin (xarici hesabatvermə tələb olunduqda) yetərli olmayan monitorinqi;*
- *Mühasibat uçotu, daxili audit və informasiya texnologiyaları sahəsində yüksək kadr axıcılığı və səriştəsiz mütəxəssislərin cəlb edilməsi;*
- *Səmərəsiz mühasibat uçotu və informasiya sistemləri, o cümlədən daxili nəzarətdə mühüm çatışmazlıqlar” ;*
- *“Daxili nəzarətdə aşkar edilmiş çatışmazlıqların aradan qaldırılması üzrə vaxtında tədbirlərin görülməsindən boyun qaçırma”.*

“Metodik Vəsait”də PL/TM-ə qarşı mübarizədə auditor təşkilatlarında yol verilməsi məqsədə uyğun olmayan hərəkətlər də izah edilmişdir ki, bunlara da aşağıdakılar aiddir:

1. PL/TM-ə qarşı mübarizəyə dair işlərin aparılmasına məsul şəxs tərəfindən icranın başqa şəxsə ötürülməsi;
2. Auditor təşkilatının rəhbərliyi üçün PL/TM-ə qarşı mübarizədə daxili nəzarət sisteminin yaradılması və səmərəli fəaliyyətinə görə məsuliyyətin nəzərdə tutulmaması;
3. Auditor təşkilatında PL/TM-ə qarşı mübarizəyə dair məsul şəxsin müəyyən edilməməsi;
4. Auditor təşkilatının əməkdaşlarının PL/TM-ə qarşı mübarizəyə dair məsuliyyət və öhdəliklərinin onlara çatdırılmaması;
5. Qanunvericiliklə nəzərdə tutulan qaydada PL/TM-ə qarşı mübarizənin nəticələrinin müvafiq ünvanlara çatdırılmaması;
6. PL/TM-ə qarşı mübarizənin digər qurumlarla əlaqələndirilməməsi;
7. Sifarişçilərin eyniləşdirmə prosedurlarının və onların fəaliyyətlərinin monitorinqinin aparılmaması;
8. PL/TM üzrə risklərin qiymətləndirilməsi metodikasının və risklərin idarəetmə prosedurlarının tətbiq edilməməsi;
9. Müvafiq məlumatların saxlanılmasının təmin edilməməsi və onların məxfiliyinin pozulması;
10. İşçi heyətinin PL/TM-ə qarşı mübarizə üzrə təliminin həyata keçirilməməsi.

Anketləşmə ilə yanaşı testləşdirmənin aparılması da mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, bunun da nəticəsində daxili nəzarət sisteminin fəaliyyətinin səmərəliliyinə dair auditor sübutu əldə etmək imkanı əldə edilir. Beynəlxalq praktikada daxili nəzarət qiymətləndirilərkən yüksək, orta və aşağı qiymət meyarlarından istifadə edilir.

Daxili nəzarət sisteminin etibarlılığını qiymətləndirmək üçün aşağıda göstərilənlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

- Nəzarət vasitələrinin, mühasibat və təsərrüfat sənədlərinin, ayrı-ayrı dövrlər üçün yox, tam hesabat dövrü üzrə etibarlılığın yoxlanılması;
- Bütöv dövr üzrə xas olan xüsusiyyətlərdən kəskin fərqlənən hallar üzrə yoxlamalara xüsusi diqqət yetirilməsi.

Daxili nəzarət sisteminin fəaliyyətinin səmərəliliyinin və etibarlılığının qiymətləndirilməsi auditor risklərinin real qiymətləndirilməsi və onun azaldılması nöqtəyi-nəzərindən mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi imkan verir ki:

- Bu sahədə yol verilmiş nöqsan və çatışmazlıqların aşkar edilməsi və bu barədə rəhbərliyin məlumatlandırılması;
- Daxili nəzarətin strateji məqsədləri ilə təşkilatın operativ məqsədləri və vəzifələri arasında koordinasiyanın təmin edilməsi;
- Risklərin idarə edilməsi və nəzarət mühiti sahəsində mədəni səviyyənin yüksəldilməsi;
- Mövcud risklər barədə məlumatların toplanması yolu ilə onların səmərəli idarə edilməsi;
- Yoxlayıcı və tənzimləyici qurumların daxili auditin və nəzarətin təşkili və fəaliyyəti üzrə normativ aktların tələblərinə əməl olunmasının təhlili;
- Daxili nəzarət sisteminin təşkilatın fəaliyyət şəraitinin dəyişkənliyinə və vaxtında və çevik reaksiyanın verilməsini;
- Yeni normativ sənədlərin hazırlanması və mövcud normalarının tətbiqinin aktualaşdırılması;
- Daxili nəzarət sisteminin komponentlərinin etibarlılığını və səmərəliliyini artırmaq üzrə təklif və tövsiyələrinin işlənilib hazırlanması;
- Daxili nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi.

VI. Auditor təşkilatlarında daxili nəzarətin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi modeli

(0 - mövcud deyil, 1-aşağı, 2 -orta, 3-yüksək)

Sıra Nösi	Müsbət göstəricilər	Verilən müsbət bal	Mənfi göstəricilər	Verilən mənfi bal	Qeyd
A	B	C	D	E	
1	Auditor təşkilatının fəaliyyətində çatışmazlıqların vaxtında aşkar edilməsi;	2	PL/TM-ə qarşı mübarizəyə dair işlərin aparılmasına məsul şəxs tərəfindən icranın başqa şəxsə ötürülməsi;	0	
2	Auditor təşkilatının fəaliyyət riskinin aşağı salma səviyyəsi;	2	Auditor təşkilatının rəhbərliyi üçün PL/TM-ə qarşı mübarizədə daxili nəzarət sisteminin yaradılması və səmərəli fəaliyyətinə görə məsuliyyətin nəzərdə tutulmaması;	0	
3	Həyata keçirilmiş nəzarət tədbirlərinin yetərli sayı;	2	Auditor təşkilatında PL/TM-ə qarşı mübarizəyə dair məsul şəxsin müəyyən edilməməsi;	0	

4	Əvvəllər aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqların sonradan təkrar edilməməsi;	3	Auditor təşkilatının əməkdaşlarının PL/TM-ə qarşı mübarizəyə dair məsuliyyət və öhdəliklərinin onlara çatdırılmaması;	1	
5	Auditor təşkilatında daxili nəzarətin təşkili və fəaliyyətini tənzimləyən qayda və rəqlamentlərin mövcudluğu;	3	Qanunvericiliklə nəzərdə tutulan qaydada PL/TM-ə qarşı mübarizənin nəticələrinin müvafiq ünvanlara çatdırılmaması;	1	
6	Daxili nəzarətin həqiqi və səmərəli fəaliyyətini təmin edə biləcək infrastrukturun mövcudluğu;	2	PL/TM-ə qarşı mübarizənin digər qurumlarla əlaqələndirilməməsi;	1	
7	Tətbiq olunan daxili nəzarət prosedurlarının risklərə müvafiqliyi və yetərli olması;	3	Sifarişçilərin eyniləşdirmə prosedurlarının və onların fəaliyyətlərinin monitorinqinin aparılmaması;	2	
8	Tələb olunan səviyyədə informasiya mübadiləsinin təmin edə biləcək sistemin mövcudluğu;	2	PL/TM üzrə risklərin qiymətləndirilməsi metodikasının və risklərin idarəetmə prosedurlarının tətbiq edilməməsi;	2	
9	Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin monitorinqi üzrə sistemin mövcudluğu və fəaliyyəti;	3	Müvafiq məlumatların saxlanılmasının təmin edilməməsi və onların məxfiliyinin pozulması;	3	
10	Həyata keçirilən prosedurların vaxtında və keyfiyyətlə sənədləşdirilməsi;	2	İşçi heyətinin PL/TM-ə qarşı mübarizə üzrə təliminin həyata keçirilməməsi;	1	
11	Daxili nəzarətin müstəqillik göstəricilərinin mövcudluğu;	2	Nəzarət vasitələrinin, o cümlədən avtomatlaşdırılmış nəzarət vasitələrinin və aralıq maliyyə hesabatına nəzarət vasitələrinin (xarici hesabatvermə tələb olunduqda) yetərli olmayan monitorinqi;	0	

12	Daxili nəzarət əməkdaşlarının səriştəlilik göstəricilərinin mövcudluğu;	3	Mühasibat uçotu, daxili audit və informasiya texnologiyaları sahəsində yüksək kadr axıcılığı və səriştəsiz mütəxəssislərin cəlb edilməsi;	0	
13	Daxili nəzarətin metodik təminatının göstəriciləri;	2	Səmərəsiz mühasibat uçotu və informasiya sistemləri, o cümlədən daxili nəzarətdə mühüm çatışmazlıqlar;	0	
14	Daxili nəzarətin çeviklik – xarici mühitin dəyişməsinə, yeni risklərin yaranmasına, normativ və hüquqi bazanın dəyişilməsinə adekvatlığı göstəriciləri;	2	Daxili nəzarətdə aşkar edilmiş çatışmazlıqların aradan qaldırılması üzrə vaxtında tədbirlərin görülməsindən boyun qaçırma;	0	
15	PL\TM ilə əlaqədar proseslərin avtomatlaşma səviyyəsi göstəriciləri;	1			
16	Daxili nəzarətin fəaliyyətinə çəkilən xərclər üzrə göstəricilər.	1			
	CƏMİ	+35		-11	

Qeyd: Müsbət və mənfi göstəricilərin sayı artırıla (azaldıla) bilər.

Hesablama metodikası:

İdeal vəziyyət: $16 \times 3 = +48$ (C sütunu) çıxılsın 0 (E sütunu)

Faktiki vəziyyət :

şerti olaraq C sütunu = +35

E sütunu = -11

Cəmi 24 bal

DNS Səmərəlilik %-i = $48/24 = 50\%$

Bu modeldə daxili nəzarət sisteminin qiymətləndirilməsi bu sistemə nəzarəti həyata keçirən şəxs tərəfindən faktlar əsasında aparılır. Həm mənfi, həm də müsbət ballar “0”-dan “3”-dək müəyyən edilir.

Verilən müsbət ballar üzrə (**cədvəl**in C sütunu):

“0” bal - heç bir tədbir görülməmişdir və ya müəyyən edilməmişdir.

“1” bal - görülmüş tədbirlər qənaətləndirici səviyyədə deyil

- “2” bal - orta səviyyədədir.
“3” bal - indikator üzrə göstərici ən yüksək səviyyədədir.

Verilən mənfi ballar üzrə (***cədvəlin E sütunu***) :

- “0” bal - mənfi hal aşkar edilməmişdir.
“1” bal - mənfi hal aşkar edilmiş, lakin aşağı səviyyədədir.
“2” bal - mənfi hal əhəmiyyətli dərəcədədir.
“3” bal - mənfi hal ciddi risk yaradır və ən yüksək səviyyədədir.

Bütövlükdə tətbiq olunan model daxili nəzarət sistemini **50%-dən aşağı** qiymətləndirirsə, bu göstərici həmin sistemin tam səmərəsizliyinə dəlalət edir.

50-75 % - sistemin səmərəli işləməsinə, lakin ciddi təkmilləşdirilmə zərurətinin olmasını göstərir.

75-100% isə sistemin səmərəli fəaliyyət göstərdiyini əks etdirir.

İdarəetmə qərarlarının tam reallaşmasının qiymətləndirilməsinin təminatı qismən də qəbul olunan daxili nəzarətin məqsədlərini nəzərə almayaraq araşdırılan problemə dar çərçivədə yanaşsaq, məlum olar ki, səmərəli daxili nəzarət göstəricilər sistemi vasitəsi ilə idarəetmə qərarlarının həyata keçirilməməsi barədə signal verməlidirlər. Məqsəddən nə qədər çox kənarlaşma aşkar olunubsa, deməli nəzarət o qədər səmərəlidir, idarəetmə isə o qədər səmərəsizdir və ya tərsinə kənarlaşma az müəyyənləşmişsə, deməli nəzarət o qədər səmərəsizdir və ya idarəetmə səmərəlidir. Ancaq həm 1-ci, həm 2-ci nəticə nöqsanlıdır. Belə ki, 1-ci halda mümkündür ki, nöqsanlar idarəetmə sisteminin yaradılması mərhələsində aşkar olunur. 2-ci halda isə nöqsanların olmaması göstərir ki, səmərəli nəzarət idarəetmənin səmərəli fəaliyyətinə dəstək vermişdir. Bu yanaşmalar sübut edir ki, nəzarətin səmərəliliyinin miqdar xarakteristikası qeyri-mükəmməldir və belə qənaətə gəlmək olur ki, bu məqsədlə keyfiyyət göstəricilərindən istifadə olunmalıdır. Daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində risklərlə işin əhəmiyyəti böyükdür. Çünki səmərəli daxili nəzarət sistemi onları minimallaşdırmalıdır. Ancaq o halda da nə birbaşa, nə də dolayı asılılıq müəyyən etmək mümkün deyil. Ona görə də risklərlə səmərəli iş indikatorunun miqdar xarakteristikasını müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Göründüyü kimi bu problemin dərin fəlsəfi məzmunu var ki, onu riyazi ifadə ilə təqdim etmək olduqca çətinidir. Amma bu demək deyildir ki, universal formulanın və ya daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsinin universal metodikasının axtarışı ilə məşğul olmaq lazım deyil.

VII. İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
2. “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dair 2017 – 2019-cu illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”;
3. “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin qurulmasına və tətbiqinə dair metodik göstəriş”;
4. “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
5. "Daxili audit haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
6. “Keyfiyyətə nəzarət, audit, təhlil, digər təsdiqləmə və əlaqəli xidmətlər üzrə Beynəlxalq Standartlar Toplusu” I hissə/1-ci cild 2015;
7. Peşəkar Mühasiblərin Etika Məcəlləsi;
8. Beynəlxalq Daxili Audit Standartları;
9. 330 sayılı “Qiymətləndirilmiş risklərə qarşı auditorların cavab tədbirləri” Beynəlxalq Audit Standartı;
10. Avropa İttifaqı bazarında gedən inkişafın monitorinqi barədə 2017-ci il tarixli hesabat.

METODİK VƏSAİTİ HAZIRLAYANLAR:

Vahid NOVRUZOV - Auditorlar Palatasının sədri,
iqtisad elmləri doktoru, professor

Nəcəf TALİBOV - Sədrin elmi-metodik məsələlər üzrə müşaviri

Maarif ABBASOV - Auditin hüquqi təminatı və
dövlət orqanları ilə iş idarəsinin rəisi

Bəhruzə MƏMMƏDLİ - Auditin hüquqi təminatı və dövlət orqanları
ilə iş idarəsinin rəis müavini

**Azərbaycan Respublikasının
Auditorlar Palatası Şurasının
2019-cu il 31 oktyabr tarixli**

313/5 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir

- II. “Kommersiya hüquqi şəxslərin təsisçiləri (iştirakçıları), nizamnamə kapitalındakı payları və qiymətli kağızların mülkiyyətçiləri barədə məlumatların monitoring iştirakçılarına və monitoringdə iştirak edən digər şəxslərə verilməsi Qaydası” ilə bağlı “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun auditorlar tərəfindən tətbiqinə dair Metodik tövsiyələr”ə edilmiş əlavələr**

I. Giriş

“Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin inkişaf Konsepsiyası”nda (2012-2020-ci illər) nəzərdə tutulan tədbirlər sırasında “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra - PL/TMM Qanunu) auditor təşkilatları və sərbəst auditorlar (bundan sonra – auditorlar) qarşısında yaratmış olduğu öhdəliklərin düzgün icrasının təmin olunması tələbi bu “Metodik tövsiyələr”in hazırlanmasını zəruri etmişdir. “Metodik tövsiyələr” PL/TMM Qanununa, “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa, *Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2018-ci il 10 oktyabr tarixli 433 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Kommersiya hüquqi şəxslərin təsisçiləri (iştirakçıları), nizamnamə kapitalındakı payları və qiymətli kağızların mülkiyyətçiləri barədə məlumatların monitoring iştirakçılarına və monitoringdə iştirak edən digər şəxslərə verilməsi Qaydası”na*, Beynəlxalq Audit Standartlarının (BAS) tələblərinə və “Peşəkar Mühasiblərin Etika Məcəlləsi”nin müddəalarına uyğun olaraq hazırlanmışdır.

“Metodik tövsiyələr” PL/TM ilə bağlı əməllərin aşkar edilməsi və qarşısının alınması məqsədilə pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyat həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər, vətəndaşlığı olmayan şəxslər, hüquqi şəxslər, habelə

Azərbaycan Respublikasının ərazisində pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatların auditinin aparılması ilə bağlı auditorların fəaliyyətini tənzimləyir.

“Metodik tövsiyələr” Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq konvensiyaların məzmunundan irəli gələn öhdəliklərə, “Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya”nın, auditor xidmətini tənzimləyən normativ hüquqi aktların və digər qanunvericilik aktlarının müddəalarına uyğun olaraq, təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətində şəffaflığın təmin olunmasına, qeyri-qanuni yolla əldə edilmiş gəlirlərin leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə mübarizəyə yönəlmiş fəaliyyətə yardım göstərəcəkdir.

“Metodik tövsiyələr” auditorlar, təsərrüfat subyektlərinin rəhbərləri və digər maraqlı şəxslər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

II. Əsas anlayışlar

Bu “Metodik tövsiyələr”in məqsədi üçün istifadə olunan anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

- *monitorinq iştirakçıları* – “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – PL/TMM Qanunu) 1.0.7-ci maddəsində nəzərdə tutulan şəxslər;

- *monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər* – PL/TMM Qanununun 1.0.8-ci maddəsində nəzərdə tutulan şəxslər;

- *benefisiar mülkiyyətçi* – pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əlaqədar əməliyyatlardan son nəticədə iqtisadi və ya hər hansı digər fayda əldə edən fiziki və ya hüquqi şəxs, o cümlədən xeyrinə əqdlərin həyata keçirildiyi hüquqi şəxsin əsl sahibi və ya müştəriyə nəzarəti həyata keçirən və (və ya) adından maliyyə əməliyyatlarının və ya digər əqdlərin həyata keçirildiyi fiziki şəxs və ya hüquqi şəxsə nəzarəti həyata keçirən fiziki şəxs;

- *benefisiar mülkiyyətçi barədə məlumatlar* – “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 14-cü maddəsinə uyğun olaraq hüquqi şəxslərin dövlət reyestrində mövcud olan hüquqi şəxsin təsisçiləri (iştirakçıları) və onların nizamnamə kapitalındakı payları, habelə “Qiymətli kağızlar bazarı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 25.3-cü maddəsinə uyğun olaraq qiymətli kağız mülkiyyətçilərinin reyestrində mövcud olan qiymətli kağızların mülkiyyətçiləri barədə məlumatlar;

- *məlumat saxlayıcısı* – hüquqi şəxslərin dövlət reyestrində mövcud olan hüquqi şəxsin təsisçiləri (iştirakçıları), nizamnamə kapitalındakı payları barədə məlumatlara münasibətdə Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi və qiymətli kağız mülkiyyətçilərinin reyestrində mövcud olan qiymətli kağızların mülkiyyətçiləri barədə məlumatlara münasibətdə “Qiymətli kağızlar bazarı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 16.1-ci maddəsinə uyğun olaraq təsis edilmiş Milli Depozit Mərkəzidir;

- *informasiya sistemi* – benefisiar mülkiyyətçi barədə məlumatların monitorinq iştirakçılarına və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslərə verilməsini təmin edən və əsasnaməsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırılmaqla Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilən Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin və Azərbaycan Respublikası Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının informasiya sistemidir.

III. “Metodik tövsiyələr”in məqsədi

“Metodik tövsiyələr”in əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq konvensiyaların məzmunundan irəli gələn təəhhüdlərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə işinə dəstək verməkdən, auditor xidmətini tənzimləyən normativ hüquqi aktların və digər qanunvericilik aktlarının müddəalarına uyğun olaraq, təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətində şəffaflığın təmin olunması, qeyri-qanuni yolla əldə edilmiş gəlirlərin leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə işinə yardım göstərməkdən, Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən auditorlar tərəfindən ölkəmizin qanunvericilik aktlarına, beynəlxalq audit standartlarına, “Peşəkar Mühəsiblərin Etika

Məcəlləsi”nə uyğun olaraq peşə etikası qaydaları və normalarına riayət edilməsinə, auditor xidmətlərinin göstərilməsi zamanı yol verilmiş nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına, PL/TMM Qanununun auditor xidməti göstərən şəxslər qarşısında yaratdığı öhdəliklərin yerinə yetirilməsi istiqamətində auditorların fəaliyyətlərinin düzgün istiqamətləndirilməsinə nail olmaqdan, *“Kommersiya hüquqi şəxslərin təsisçiləri (iştirakçıları), nizamnamə kapitalındakı payları və qiymətli kağızların mülkiyyətçiləri barədə məlumatların monitorinq iştirakçılarına və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslərə verilməsi Qaydası”nın icrasını təmin etməkdən* ibarətdir.

Auditorlar əmlakın düzgün idarə olunması, ədalət, məsuliyyət və qanun qarşısında bərabərlik prinsiplərinin, vicdanlılığın təmin olunması, qeyri-qanuni gəlirləri istisna edən mədəniyyətin formalaşmasına imkan yaradılması zərurətini dərk edərək, təsərrüfat subyektlərində cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə, o cümlədən belə əməllərinin qarşısının alınması və aşkara çıxarılmasına kömək məqsədi daşıyan qənaətbəxş daxili audit mexanizmləri yaradılmasının, eləcə də bu təşkilatların hesablarında və tələb olunan maliyyə cədvəllərində müvafiq audit prosedurlarının, vicdanlılığın təmin edilməsinə yönəlmiş standart və prosedurların, habelə sahibkarlar və bütün müvafiq peşə nümayəndələri tərəfindən maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin düzgün, vicdanlı və lazımi formada həyata keçirilməsinin zəruriliyini təşviq etməlidirlər.

“Maliyyə hesabatlarının auditi zamanı qanun və qaydaların nəzərə alınması” adlı 250 sayılı BAS-ın A19-cu paragrafında göstərilir ki, müştəri məlumatlarının məxfiliyini qoruyub saxlamaqla bağlı auditorun peşə vəzifəsi qanun və qaydalara müəyyən edilmiş və ya ehtimal edilən riayət etməmə barədə müəssisə xaricindəki tərəfə məlumat verməsinə mane ola bilər. Bununla belə, auditorun hüquqi məsuliyyəti yurisdiksiyadan asılı olaraq dəyişir və müəyyən hallarda məxfiliyin saxlanması ilə bağlı vəzifə əsas qanun, qanun və ya məhkəmə qərarı ilə müqayisədə üstün qüvvəyə malik ola bilər. Bəzi yurisdiksiyalarda maliyyə müəssisəsinin auditoru özünün qanuni vəzifə borcuna görə, qanun və qaydalara riayət etməmə halının baş verməsi və ya ehtimal edilən baş verməsi barədə nəzarət orqanlarına məlumat verməlidir. Həmcinin, bəzi yurisdiksiyalarda rəhbərlik və ya müvafiq hallarda, idarəetməyə məsul şəxslər təshihedici tədbirlər görməzsə, auditor maliyyə hesabatındakı əhəmiyyətli təhriflər barədə dövlət orqanlarına məlumat verməlidir. Müvafiq tədbir görülməsi barədə qərar qəbul etmək məqsədilə auditor hüquqi məsləhət əldə etməyi məqsəduyğun hesab edə bilər.

IV. “Metodik tövsiyələr”in tətbiq dairəsi

“Metodik tövsiyələr” audit sahəsini tənzimləyən, ona nəzarət edən qurumlar və bu sahədə peşəkar fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulur. Bu tövsiyələrin müddəaları Azərbaycan Respublikasında dövlət qeydiyyatından keçmiş məcburi və könüllü auditin subyektı olan aşağıdakı hüquqi şəxslərə və vergi uçotuna alınmış hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən fiziki şəxslərə auditor xidməti göstərilərkən nəzərə alınır:

- kredit təşkilatları;
- sığorta şirkətləri və təkrar sığorta şirkətləri, sığorta və təkrar sığorta üzrə broker təşkilatları və sığorta agentləri;
- investisiya şirkətləri;
- lizinq şirkətləri;
- pul vəsaitlərinin köçürülməsi ilə məşğul olan poçt xidməti müəssisələri;
- lombardlar;
- investisiya fondları;
- notariuslar;
- qiymətli daşların, qiymətli metalların, o cümlədən qiymətli daşlardan və qiymətli metallardan hazırlanmış zərgərlik və ya digər məişət məmulatlarının, bank metallarının, əntiq malların alqı-satqısı ilə məşğul olan şəxslər;

- öz fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi vəsait alan, toplayan, verən və ya vəsait köçürən hər hansı qeyri-hökumət təşkilatı və dini təşkilat;
- lotereya təşkilatçısı;
- daşınmaz əmlakın dövriyyəsi üzrə vasitəçilik xidmətləri göstərən şəxslər;
- məcburi və könüllü auditin obyektinə olan digər təsərrüfat subyektləri.

V. Auditorların PL/TMM Qanunundan irəli gələn vəzifələri və bu vəzifələrin icrası ilə bağlı nəzərə alınmalı olduğu tələblər

PL/TMM Qanununun tələblərinə riayət etmək, bu sahədə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş tədbirləri həyata keçirmək auditorların vəzifəsidir.

Auditorlar öz müştərilərinin daşınmaz əmlakının alqı-satqısı, pul vəsaitlərinin, qiymətli kağızlarının və ya digər əmlakının idarə olunması, bank və ya qiymətli kağız hesablarının idarə olunması, hüquqi şəxslərin yaradılması, onların fəaliyyətinin təmin və idarə edilməsi, alqı-satqısı, habelə hüquqi şəxslərin yaradılması, fəaliyyətinin təmin və idarə edilməsi məqsədləri üçün pul vəsaitlərinin toplanmasının təşkili ilə əlaqədar əməliyyatlarının aparılması zamanı bu müştərilərin və benefisiarların eyniləşdirilməsi, xarici dövlətlərin siyasi xadimləri, qeyri-adi əməliyyatlar, eyniləşdirmə sənədlərinin və pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlara dair sənədlərin saxlanması öhdəliyi, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş monitorinq olunmalı əməliyyatlara dair məlumatların maliyyə monitorinqi orqanına təqdim olunması və cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasında və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində texnoloji vasitələrdən istifadə edilməsinin qarşısının alınmasına dair öhdəliklərini yerinə yetirməlidirlər.

Müştərilərinin daşınmaz əmlakının alqı-satqısı, pul vəsaitlərinin, qiymətli kağızlarının və ya digər əmlakının idarə olunması, bank və ya qiymətli kağız hesablarının idarə olunması, hüquqi şəxslərin yaradılması, onların fəaliyyətinin təmin və idarə edilməsi, alqı-satqısı, habelə yaradılması, fəaliyyətinin təmin və idarə edilməsi məqsədləri ilə pul vəsaitlərinin toplanmasının təşkil edilməsi ilə əlaqədar əməliyyatlarının aparılması zamanı auditorlar tərəfindən aşağıdakı tədbirlərin yerinə yetirilməsi zəruridir:

Müştərinin və benefisiarın eyniləşdirilməsi və verifikasiyası:

Auditorlar müştərinin və benefisiarın eyniləşdirilməsi, verifikasiyası tədbirlərini yerinə yetirməlidirlər.

Auditorlar aşağıdakı hallarda müştərinin və benefisiarın eyniləşdirilməsi üçün tədbirlər görməlidir:

(i) işgüzar münasibətlər yaradılmasından əvvəl;

(ii) on beş min manat məbləğində və ya bundan artıq məbləğdə həyata keçirilməsi gözlənilən hər hansı birdəfəlik əməliyyatdan əvvəl (bu hala həmçinin limit çərçivəsində həyata keçirilən bir-biri ilə əlaqəsi olan və ümumi məbləği limitdən artıq olan bir neçə əməliyyat aiddir);

(iii) məbləğindən asılı olmayaraq, hesab açılmadan həyata keçirilməsi gözlənilən pul köçürməsindən əvvəl;

(iv) pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı olmasına şübhə və ya belə şübhə üçün kifayət qədər əsaslar yaradan hallar olduqda;

(v) müştəri və ya benefisiarla bağlı əvvəllər təqdim edilmiş eyniləşdirmə məlumatlarının doğru olmadığı aşkarlandıqda.

Auditor xidməti göstərən şəxslər müştərinin onlarla işgüzar münasibətlərinin məqsədi və mahiyyəti barədə məlumatı müştəridən əldə etməlidirlər. Müştərinin işgüzar münasibətləri və həyata keçirilmiş əməliyyatlarına dair əldə olunmuş məlumatlar mütəmadi qaydada yenilənməlidir. Əldə edilmiş məlumatların mütəmadi qaydada yenilənməsini təmin etmək üçün aşağıdakı tədbirlər görülür:

(i) həyata keçirilmiş əməliyyatın müştəri, onun sahibkarlıq fəaliyyəti və vəsaitlərinin mənbəyi barədə məlumatlara uyğun gəlməsinin təmin edilməsi məqsədilə həmin əməliyyatın təhlili;

(ii) yüksək riskli müştərilər və ya işgüzar münasibətlər barədə mövcud olan məlumatların tədqiq edilməsi yolu ilə müştərinin eyniləşdirilməsinə dair əldə olunmuş məlumatların və sənədlərin vaxtaşırı yeniləşdirilməsi.

Fiziki şəxsin eyniləşdirilməsi şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd əsasında aparılır. Hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxsin eyniləşdirilməsi şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd və müvafiq vergi orqanı tərəfindən verilmiş şəhadətnamə əsasında aparılır.

Fiziki şəxsin verifikasiyası tədbirləri:

(i) doğum haqqında şəhadətnamə, pasport, sürücülük vəsiqəsi və ya digər rəsmi sənəd əsasında doğum tarixinin təsdiqlənməsi;

(ii) mənzil-kommunal xidməti və ya qeyri-yaşayış sahələrindən istismar haqqı üçün mədaxil qəbzləri, yaxud mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatına alınması haqqında daşınmaz əmlakın dövlət reyestrindən çıxarış, order, icarə və ya kirayə müqaviləsi əsasında yaşayış yeri üzrə qeydiyyatın təsdiqlənməsi.

Hüquqi şəxsin eyniləşdirilməsi onun nizamnaməsinin və dövlət qeydiyyatına alınması haqqında sənədin notariat qaydasında təsdiq olunmuş surəti əsasında aparılır. Auditor xidməti göstərən şəxslər hüquqi şəxsin nizamnaməsi və dövlət qeydiyyatına alınması haqqında sənəd əsasında hüquqi şəxsin hüquqi ünvanını, təşkilati-hüquqi formasını, təsisçilərin adını, həmçinin hüquqi şəxsin hüquqi statusunu müəyyən etməlidirlər. Hüquqi şəxsin adından çıxış edən səlahiyyətli nümayəndədən notariat qaydasında təsdiq olunmuş etibarnamə tələb edilməli və səlahiyyətli nümayəndənin eyniləşdirilməsi və verifikasiyası aparılmalıdır.

Hüquqi şəxsin verifikasiyası tədbirləri:

(i) hüquqi şəxsin təqdim etdiyi məlumatların hüquqi şəxslərin dövlət reyestrinə daxil edilən məlumatlarla üzləşdirilməsi;

(ii) hüquqi şəxsin fəaliyyəti barədə kütləvi informasiya vasitələrindən, internet informasiya ehtiyatlarından və ya rəsmi nəşrlərdən məlumatların əldə olunması;

(iii) əldə olunan yeni məlumatların əvvəllər təqdim edilmiş eyniləşdirmə məlumatları ilə üzləşdirilməsi.

Əməliyyatın ümumi məbləği əməliyyatın icra olunmasından əvvəl məlum deyilsə, müştərinin və benefisiarın eyniləşdirilməsi əməliyyatın məbləğinin limitdən artıq olduğu müəyyənləşdiyi anda həyata keçirilir.

Auditor xidməti göstərən şəxslər etibarlı mənbələr vasitəsilə müştəri və benefisiar barəsində əldə olunmuş eyniləşdirmə məlumatlarının verifikasiyası üçün tədbirlər görməlidirlər. Auditor xidməti göstərən şəxslər hüquqi şəxs olan müştərinin səhmdarlarının və hüquqi şəxsin rəhbərliyinin müəyyən edilməsi üçün tədbirlər görməlidirlər.

Müştərinin və benefisiarın eyniləşdirilməsi üçün əlavə sənədlərin təqdim olunması tələb edilə bilər.

Benefisiarın eyniləşdirilməsi və verifikasiyası:

Auditor xidməti göstərən şəxslər hüquqi şəxs olan müştəriyə nəzarəti həyata keçirən, hüquqi şəxsin əsl sahibi olan və ya son nəticədə hüquqi şəxsə nəzarəti həyata keçirən fiziki şəxslərin müəyyən edilməsi istiqamətində zəruri tədbirləri yerinə yetirməlidirlər.

Benefisiarın müəyyən edilməsi üzrə tədbirlər heç bir halda hər hansı bir hüquqi şəxsin müştərinin benefisiarı olduğunun bəyan edilməsi ilə tamamlanmış hesab edilmir. Əgər müştərinin benefisiarının müəyyən edilməsi üzrə tədbirlər sonda hər hansı hüquqi şəxsə çıxarsa, o zaman məhz həmin hüquqi şəxsə nəzarəti həyata keçirən, onun əsl sahibi olan fiziki şəxs müştərinin benefisiarı hesab edilməlidir.

Yüksək riskli əməliyyatlara dair əlavə eyniləşdirmə tədbirləri:

✓ qeyri-rezident müştərilərlə əməliyyatlar;

- ✓ pul vəsaitlərinin, qiymətli kağızların və ya digər əmlakın idarə olunması həvalə edilmiş hüquqi şəxslərlə əməliyyatlar;
 - ✓ nominal saxlayıcı olan və ya sənədli adsız səhmlər buraxmış hüquqi şəxslərlə əməliyyatlar;
 - ✓ xarici banklarla müxbir hesabları vasitəsilə həyata keçirilən əməliyyatlar;
 - ✓ PL/TM ilə bağlı olmasına şübhə və ya belə şübhə üçün kifayət qədər əsaslar yaradan halların olduğu əməliyyatın aparılmasına cəhd;
 - ✓ Əməkdaşlıq etməyən dövlətlərin (ərazilərin) vətəndaşları ilə, qeydiyyat, yaşayış və ya əsas fəaliyyət yeri həmin dövlətdə (ərazidə) olan şəxslərlə, eləcə də göstərilən dövlətlərdə (ərazilərdə) qeydiyyatdan keçmiş bankda hesaba malik olan şəxslərlə əlaqədar pul vəsaitləri və ya digər əmlakla hər hansı əməliyyat və ya əməliyyatın aparılmasına cəhd;
 - ✓ xarici dövlətlərin siyasi xadimlərinin pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatı və ya əməliyyatın aparılmasına cəhd;
 - ✓ Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyasından kənardakı anonim hesabdan pul vəsaitlərinin daxil olması və ya Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyasından kənara anonim hesaba pul vəsaitlərinin köçürülməsi və ya belə əməliyyatın aparılmasına cəhd;
 - ✓ terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə çərçivəsində barəsində sanksiya tətbiq edilməli olan şəxslərin, habelə bu şəxslərin sahibliyində və ya nəzarətində olan hüquqi şəxslərin, o cümlədən bu şəxslərin adından və ya onların tapşırığı ilə fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxslərin həmin aktivlərlə əməliyyatı və belə əməliyyatın aparılmasına cəhd.
- Tətbiq olunan əlavə eyniləşdirmə tədbirləri aşağıdakılardan ibarətdir:
- ✓ hesabların və işgüzar əlaqələrin yoxlanması və ya digər üsullarla əməliyyatın həyata keçirilməsi məqsədinin və əməliyyatın mahiyyətinin aydınlaşdırılması;
 - ✓ hüquqi şəxs olan müştərinin səhmdarlarının və onların iştirak paylarının öyrənilməsi;
 - ✓ digər etibarlı mənbələr vasitəsilə müştəri, benefisiar və əgər mümkündürsə, pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın mənbəyi barədə daha dəqiq məlumatların əldə edilməsi və üzləşdirilməsi.

Əməliyyatın tərəflərini dəqiq eyniləşdirmək mümkün deyilsə, yaxud müştəri və ya benefisiar barədə eyniləşdirmə məlumatlarının təqdim edilməsindən imtina edilirsə, habelə müştəri və ya benefisiarla bağlı əvvəllər təqdim edilmiş eyniləşdirmə məlumatlarının doğru olmadığı aşkarlandıqda, monitoring iştirakçıları müvafiq əməliyyatı həyata keçirməməli, işgüzar münasibətləri yaratmamalı, hesab açmamalı və maliyyə monitoringi orqanına məlumat verməlidirlər.

Müştərilərin fəaliyyətinin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq, işgüzar münasibətləri PL/TMM Qanununun qüvvəyə minməsinə qədər yaranmış və hazırda davam edən müştərilərinin eyniləşdirilməsi və verifikasiyası üçün tədbirlər görülməlidir.

VI. Məlumatların maliyyə monitoringi orqanına təqdim olunması

Auditorlar, məbləğindən asılı olmayaraq, aşağıdakı pul vəsaitləri və ya digər əmlak, onlarla əməliyyatlar və ya belə əməliyyatların aparılmasına cəhdlər barədə məlumatları maliyyə monitoringi orqanına təqdim etməlidirlər:

- pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın PL/TM ilə bağlı olmasına şübhə və ya belə şübhə üçün kifayət qədər əsaslar yaradan hallar;
- əməkdaşlıq etməyən dövlətlərin (ərazilərin) vətəndaşları ilə, qeydiyyat, yaşayış və ya əsas fəaliyyət yeri həmin dövlətdə (ərazidə) olan şəxslərlə, eləcə də göstərilən dövlətlərdə (ərazilərdə) qeydiyyatdan keçmiş bankda hesaba malik olan şəxslərlə əlaqədar pul vəsaitləri və ya digər əmlakla hər hansı əməliyyatlar;
- xarici dövlətlərin siyasi xadimlərinin pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatları;
- Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyasından kənardakı anonim hesabdan pul vəsaitlərinin daxil olması və ya Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyasından kənara anonim hesaba pul vəsaitlərinin köçürülməsi;

➤ terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə çərçivəsində barəsində sanksiya tətbiq edilməli olan şəxslərin, habelə bu şəxslərin sahibliyində və ya nəzarətində olan hüquqi şəxslərin, o cümlədən bu şəxslərin adından və ya onların tapşırığı ilə fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxslərin aktivləri və həmin aktivlərlə əməliyyatlar;

➤ əməliyyatın tərəflərini dəqiq eyniləşdirmək mümkün olmadıqda, yaxud müştəri və ya benefisiar barədə eyniləşdirmə məlumatlarının təqdim edilməsindən imtina edildikdə.

Yuxarıda qeyd edilən əməliyyatlara dair məlumatlar həmin əməliyyatın icra olunmasından əvvəl təqdim edilməlidir. Əməliyyatın icra olunmaması mümkün deyildirsə və ya əməliyyatın icra olunmamasının benefisiarın müəyyənləşməsinə maneə yaradacağı məlumdursa, monitoring iştirakçıları əməliyyatın icrasından dərhal sonra maliyyə monitoringi orqanına məlumat verməlidirlər.

Vəziyyətin təxirəsalınmazlığı nəzərə alınaraq, pul vəsaitləri və ya digər əmlak, onlarla əməliyyatlar və ya belə əməliyyatların aparılmasına cəhdlər barədə şifahi şəkildə maliyyə monitoringi orqanına məlumat verilə bilər. Həmin məlumatların dərhal yazılı şəkildə maliyyə monitoringi orqanına təqdim olunması təmin edilməlidir.

Auditorların maliyyə monitoringi orqanına təqdim etdikləri məlumatlarda aşağıdakılar əhatə olunmalıdır:

- əməliyyatın növü;
- əməliyyatın həyata keçirilmə tarixi;
- həyata keçirilən əməliyyatın məbləği;
- əməliyyatı həyata keçirən hüquqi və ya fiziki şəxsin eyniləşdirilməsi zamanı əldə edilmiş zəruri məlumatlar;
- benefisiar haqqında məlumatlar;
- əməliyyatın mahiyyətini, məqsədini, o cümlədən xronologiyasını təsvir edən məlumatlar;
- əməliyyatın şübhəli olmasını şərtləndirən əsaslar.

Auditorlar pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyat barədə məlumatı maliyyə monitoringi orqanına təqdim etdiyi vaxtdan iki iş günü ərzində həmin əməliyyatı icra etməməlidirlər. Bu müddət ərzində əməliyyatın dayandırılması barədə maliyyə monitoringi orqanının göstərişi daxil olmazsa, əməliyyat icra edilir.

Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə çərçivəsində barəsində sanksiya tətbiq edilməli olan şəxslərin siyahısı maliyyə monitoringi orqanının rəsmi internet sahifəsində yerləşdirildiyi vaxtdan monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər qeyd edilən siyahıya daxil olan şəxslərin birbaşa və ya dolayısı ilə sərəncamında, sahibliyində və ya istifadəsində olan, yaxud mülkiyyətində, o cümlədən ümumi mülkiyyətində (birgə və ya paylı) olan, həmin şəxs tərəfindən idarə və ya nəzarət edilən aktivlərin, həmçinin belə əmlak vasitəsi ilə əldə edilmiş digər aktivlərin həmin şəxslərə xəbərdarlıq etmədən təxirəsalınmadan dondurulması üzrə tədbirlər görməli və bu barədə dərhal maliyyə monitoringi orqanına məlumat verməlidirlər. Maliyyə monitoringi orqanına məlumat verildiyi vaxtdan iki iş günü ərzində aktivlərin dondurulması barədə maliyyə monitoringi orqanının qərarı daxil olmazsa, aktivlərin dondurulması üzrə tədbirlər ləğv edilir.

VII. Monitoring iştirakçıları tərəfindən sorğu verilən hallar

- *Monitoring iştirakçılarına benefisiar mülkiyyətçi barədə məlumatlar sorğu əsasında məlumat saxlayıcısı tərəfindən aşağıdakı hallarda verilir:*

- *işgüzar münasibətlər yaradılmasından əvvəl;*
- *on beş min manat məbləğində (bundan sonra - limit) və ya bundan artıq məbləğdə həyata keçirilməsi gözlənilən hər hansı birdəfəlik əməliyyatdan əvvəl (bu hala həmçinin limit çərçivəsində həyata keçirilərk bir-biri ilə əlaqəsi olan və ümumi məbləği limitdən artıq olan bir neçə əməliyyat aiddir);*

- *məbləğindən asılı olmayaraq, hesab açılmadan həyata keçirilməsi gözlənilən pul köçürməsindən əvvəl;*

- pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı olmasına şübhə və ya belə şübhə üçün kifayət qədər əsaslar yaradan hallar olduqda;

- müştəri və ya benefisiar mülkiyyətçi ilə bağlı əvvəllər təqdim edilmiş eyniləşdirmə məlumatlarının doğru olmadığına dair şübhələr olduqda;

- PL/TMM Qanununun 9.12-ci və 9.13-cü maddələrinə uyğun olaraq, yüksək riskli müştərinin eyniləşdirilməsinə dair əldə olunmuş məlumatların və sənədlərin vaxtaşırı yeniləşdirilməsi, habelə yüksək riskli əməliyyatlara dair əlavə eyniləşdirmə tədbirlərinin tətbiqi zamanı.

VIII. Monitoring iştirakçılarının informasiya sistemində qeydiyyatı və məlumatların verilməsi

- Monitoring iştirakçıları informasiya sistemində qeydiyyata alınmaq və benefisiar mülkiyyətçi barədə məlumatların əldə edilməsi məqsədi ilə informasiya sistemində sorğu vermək üçün gücləndirilmiş elektron imza sahibi olmalıdırlar.

- Monitoring iştirakçıları gücləndirilmiş elektron imzadan istifadə etməklə informasiya sistemində qeydiyyatdan keçirlər. Bu məqsədlə onlar tərəfindən informasiya sistemində bu Qaydaya əlavə edilən elektron ərizə forması doldurulmalıdır. Ərizə doldurulub imzalandığı an informasiya sistemində qeydiyyata alınır.

- Ərizə informasiya sistemində qeydiyyata alındıqdan sonra 1 (bir) iş günü müddətində məlumat saxlayıcısı tərəfindən yoxlanılır və çatışmazlıqlar aşkar edilmədikdə, həmin müddətdə monitoring iştirakçılarına və monitoringdə iştirak edən digər şəxslərə informasiya sistemində sorğu etmək imkanı yaradılaraq, onların elektron ünvanlarına müvafiq bildiriş göndərilir.

- Ərizədə çatışmazlıq aşkar etdikdə, məlumat saxlayıcısı onların aradan qaldırılması barədə monitoring iştirakçılarının elektron ünvanlarına müvafiq bildiriş göndərir.

- Çatışmazlıqlar aradan qaldırıldıqdan sonra monitoring iştirakçıları tərəfindən yenidən müraciət oluna bilər.

- Məlumat saxlayıcısı monitoring iştirakçılarının sorğusunu 1 (bir) iş günü ərzində cavablandırır.

III. Eyniləşdirmə sənədlərinin və pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlara dair sənədlərin saxlanması öhdəliyi

Auditorlar eyniləşdirmə sənədlərinin və pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlara dair sənədlərin, habelə xarici dövlətlərin siyasi xadimləri ilə və qeyri-adi əməliyyatlara dair sənədlərin, qanunvericiliklə daha uzun müddət nəzərdə tutulmayıbsa, aşağıda göstərilən müddət ərzində məlumat daşıyıcılarında və ya elektron formatda saxlanmasını təmin etməlidirlər:

➤ müştərinin, benefisiarın və ya səlahiyyətli nümayəndənin eyniləşdirmə sənədləri – müştərinin hesabının bağlanması və ya müştəri ilə hüquq münasibətlərinə xitam verildikdən sonra ən azı beş il;

➤ müştəri tərəfindən həyata keçirilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlara dair sənədlər (hesabdan çıxarışlar, əməliyyatların aparılması üçün əsas və s.) və maliyyə monitoringi orqanına təqdim edilən məlumatlar - əməliyyat başa çatdıqdan sonra ən azı beş il.

Qeyd edilən sənədlər müvafiq sorğu əsasında monitoring iştirakçıları tərəfindən maliyyə monitoringi orqanına və ya nəzarət orqanlarına təqdim edilməlidir.

Sənədlərin saxlanması müddəti, zərurət yarandığı təqdirdə, nəzarət orqanları və ya maliyyə monitoringi orqanı tərəfindən hər bir xüsusi halda uzadıla bilər.

Xarici dövlətlərin siyasi xadimləri

Auditorlar eyniləşdirilmə və verifikasiya tədbirləri ilə yanaşı, müştərinin və ya benefisiarın xarici dövlətlərin siyasi xadimlərinə aid olduğunun müəyyən edilməsinə dair tədbirlər görməlidirlər.

Şəxsin xarici dövlətlərin siyasi xadimi olmasını müəyyən etmək məqsədilə hər yeni müştəridən bu barədə məlumatlar alınmalı, eləcə də həmin məlumatlar açıq mənbələr və xüsusi elektron məlumat bazaları (World-Check, Factiva və s.) vasitəsilə yoxlanılmalıdır.

Xarici dövlətlərin siyasi xadimləri ilə işgüzar münasibətlər yalnız monitoring iştirakçılarının rəhbərliyinin razılığı əsasında yaradıla bilər. Müştərinin və ya benefisiarın xarici dövlətlərin siyasi xadimlərinə aid olduğu işgüzar münasibətlərin yaradılmasından sonra məlum olursa, işgüzar münasibətlər monitoring iştirakçılarının rəhbərliyinin razılığı əsasında davam etdirilə bilər.

Monitoring iştirakçıları xarici dövlətlərin siyasi xadimləri olan müştərilərin və ya benefisiarların pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakının mənbəyi barədə məlumatlar əldə etməlidir.

Qeyri-adi əməliyyatlar

Auditorlar bütün mürəkkəb, irihəcmli, qeyri-adi, habelə açıq-aşkar iqtisadi və ya qanuni məqsədi olmayan əməliyyatların təyinatını və mahiyyətini aydınlaşdırmalı və bununla əlaqədar yazılı təhlil hesabatı tərtib etməlidirlər. Zərurət yarandığı təqdirdə, hesabat qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada maliyyə monitoringi orqanına və ya nəzarət orqanlarına təqdim edilməlidir.

Təqdim edilmiş məlumatların məxfiliyi

Monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər bu Qaydaya uyğun olaraq əldə olunmuş kommersiya və (və ya) vergi sirrini təşkil edən məlumatlardan "PL/TMM Qanununa uyğun olaraq istifadə edilməsini və həmin məlumatların qorunmasını təmin edirlər.

Maliyyə monitoringi orqanına verilən məlumatlar məxfi saxlanılmalıdır. Belə məlumatlar yalnız cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar tərəfindən cinayət təqibi ilə əlaqədar tələb edilə bilər. Bu halda göstərilən məlumatlar yalnız məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı əsasında verilir.

Daxili Nəzarət Sistemi

Auditor təşkilatları PL/TMM qanunvericiliyinin müvafiq tələblərinə əməl etməklə, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı daxili nəzarət sistemini hazırlamalı və tətbiq etməlidirlər.

Daxili nəzarət sisteminin hazırlanmasında 2010-cu ildə təsdiq edilmiş "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə daxili nəzarət sistemlərinin hüquqi şəxs olan monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən hazırlanmasına dair tələblər" in müddəaları nəzərə alınmalıdır.

Rüblük dövriyyəsi əlli min manatdan az olan auditor təşkilatları daxili nəzarət sisteminin hazırlanması tələbindən azaddırlar.

Daxili nəzarət sistemini həyata keçirərkən aşağıdakılara diqqət yetirməlidir:

cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə daxili qayda və prosedurların həyata keçirilməsinə auditor təşkilatında rəhbərlik, habelə struktur bölmələrinin rəhbərliyi səviyyəsində nəzarət edilməsinə;

maliyyə monitoringi orqanı ilə məlumat mübadiləsinin həyata keçirilməsinə;

monitorinq olunmalı əməliyyatlarla bağlı müvafiq hesabatların hazırlanmasına və təqdim edilməsinə;

məsul şəxsin təyin edilməsinə.

Məsul şəxs:

cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə daxili qayda və prosedurların həyata keçirilməsinə auditor təşkilatında, habelə struktur bölmələrinin rəhbərliyi səviyyəsində nəzarət edir;

maliyyə monitorinqi orqanı ilə məlumat mübadiləsini həyata keçirir; monitorinq olunmalı əməliyyatlarla bağlı müvafiq hesabatları hazırlayır və təqdim edir. Monitorinq subyektinin strukturu daxilində məsul şəxs yalnız monitorinq subyektinin rəhbərliyinə hesabat verməlidir.

Məsuliyyət və qadağalar

Dövlət sirri istisna olmaqla, bank sirri və ya qanunla qorunan digər sirr rejiminə əsaslanaraq məlumatların maliyyə monitorinqi orqanına təqdim edilməsindən imtina oluna bilməz.

Auditorlar, habelə onların əməkdaşları, PL/TMM Qanununda nəzərdə tutulmuş pul vəsaitləri və ya digər əmlak, onlarla əməliyyatlar və ya belə əməliyyatların aparılmasına cəhdlər barədə məlumatları bu Qanunun tələblərinə uyğun olaraq vicdanla maliyyə monitorinqi orqanına təqdim etdikdə, bank sirri və ya qanunla qorunan digər sirin yayılmasına, eləcə də məlumatın yayılması nəticəsində dəymiş maddi və mənəvi ziyana görə məsuliyyətə cəlb oluna bilməzlər.

Əgər PL/TMM Qanununda nəzərdə tutulmuş pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyat həyata keçirilmişdirsə və həmin əməliyyatın icrasına sərəncam vermiş auditorlar, onların səlahiyyətli nümayəndələri ilə müştəri və ya benefisiar arasında cinayət törətmək üçün sövdələşmə mövcud deyildirsə, eləcə də əməliyyat haqqında məlumat PL/TMM Qanununa müvafiq qaydada maliyyə monitorinqi orqanına təqdim olunmuşdursa, auditorlar, habelə onların əməkdaşları məsuliyyətə cəlb oluna bilməzlər.

PL/TM-ə qarşı həyata keçirilən tədbirlər haqqında müştərinin və ya digər şəxslərin məlumatlandırılması qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur.

Auditorlar tərəfindən Qanunda nəzərdə tutulmuş tələblərin pozulması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada onlara verilmiş icazələrin dayandırılması və ya ləğv edilməsinə, yaxud Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş digər tədbirlərin tətbiq edilməsinə səbəb ola bilər.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən istənilən aktivin bu Qanunun 7.2.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş fiziki və hüquqi şəxslərin bilavasitə və ya dolayısı ilə sahibliyinə, istifadəsinə və ya sərəncamına verilməsi, bu aktivlərdən həmin şəxslər tərəfindən hər hansı bir formada mənfəət əldə edilməsinə şərait yaradılması qadağandır.

IV. Auditorlar tərəfindən PL/TM risklərinin qiymətləndirməsinin həyata keçirilməsi

PL/TMM sahəsində FATF Standartlarının 2012-ci ildə yenilənməsi nəticəsində dövlətlər, habelə monitorinq subyektlərinin üzərinə PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi öhdəliyi qoyulmuşdur. Dövlətlərdən ölkə səviyyəsində mövcud olan PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsinin tələb edildiyi halda, hər bir monitorinq subyektindən onun fəaliyyəti baxımından spesifik olan PL/TM risklərini qiymətləndirmək tələbi müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyində monitorinq subyektlərinə münasibətdə PL/TM risk qiymətləndirməsinin həyata keçirilməsi tələbi tam şəkildə müəyyən edilməmişdir. 2010-cu ildə təsdiq edilmiş "Hüquqi şəxs olan monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə daxili nəzarət sistemlərinin hazırlanmasına dair tələblər"də belə bir tələb qoyulmuşdur ki, monitorinq subyektində risk növlərini müəyyən etməyə imkan verən qayda və prosedurlar hazırlanıb tətbiq edilməlidir. Bu normativ xarakterli aktda yalnız riskləri müəyyən etməyə imkan verən qayda və prosedurların, başqa sözlə, metodologiyanın hazırlanması tələbi müəyyən edilir ki, bu da müvafiq FATF Tövsiyəsinin (1-ci Tövsiyə) tələblərinə cavab vermir. Habelə FATF Standartlarına uyğun olaraq, həm fiziki, həm də hüquqi şəxs olan monitorinq subyektini özünün PL/TM risklərinin qiymətləndirməsinə həyata keçirilməlidir.

Beləliklə, monitorinq subyektini olaraq auditorların özlərinin PL/TM risklərini müəyyənləşdirmək, dərk etmək və qiymətləndirmək öhdəliyi Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyində olmasa da, beynəlxalq FATF Standartlarında belə bir tələb vardır və bu beynəlxalq tələbin tezliklə AR qanunvericiliyinə implementasiyası gözlənilir.

FATF Standartlarına əsasən, risklərin qiymətləndirməsində nəzərə alınacaq amillər aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1) *müştərilər;*
- 2) *dövlətlər və ya coğrafi ərazilər;*
- 3) *məhsullar, xidmətlər, əqdlər (əməliyyatlar) və;*
- 4) *çatdırılma kanalları.*

Auditorlar qiymətləndirmədə təqdim edilən əsaslandırmaalarını sübuta yetirmək üçün bu qiymətləndirmələri sənədləşdirməli, həmin qiymətləndirmələri yeniləməli, risk qiymətləndirməsi ilə bağlı məlumatların və gəldikləri nəticələrin səlahiyyətli orqanlara təqdim edilməsi üçün müvafiq mexanizmlərə malik olmalıdırlar. PL/TM risk qiymətləndirməsinin xarakteri və miqyası işgüzar fəaliyyətin xarakter və miqyasına uyğun olmalıdır.

FATF standartlarına əsasən, auditorlardan monitorinq subyekti olaraq aşkar edilmiş riskləri effektiv idarə etmək və azaltmaq imkanı verən mexanizmlər və prosedurlar hazırlamaq tələb olunmalıdır. Mexanizmlər və prosedurlar rəhbərlik tərəfindən təsdiq olunmalı, risklərin idarə edilməsi və azaldılması məqsədilə görülən tədbirlər milli tələblərə və səlahiyyətli orqanların təlimatlarına uyğun olmalıdır.

Kredit təşkilatları vasitəsilə aparılan əməliyyatlar

- hesaba vəsaitin daxil edilməsi və həmin əməliyyat günü və ya növbəti əməliyyat günü ərzində çıxarılması və ya digər hesaba köçürülməsi;
- müştəri tərəfindən onun sahibkarlıq fəaliyyətinə və maddi durumuna qeyri-mütənasib sayda hesabların açılması, bu hesablar arasında və ya digər hesablara köçürmələrin həyata keçirilməsi;
- müştərinin sahibkarlıq fəaliyyətinə və ya maddi durumuna qeyri-mütənasib əməliyyatlar;
- müştərinin adi əməliyyatlarının xarakterindən xüsusilə fərqlənən bir və ya bir neçə günlük əməliyyatlar;
- üçüncü şəxsin xeyrinə əmanət hesabının açılması və həmin hesaba nağd vəsaitlərin daxil edilməsi;
- fiziki şəxsin hesabına hüquqi şəxs tərəfindən və ya əksinə pul vəsaitlərinin köçürülməsi;
- dövlət qeydiyyatına alındığı gündən 3 (üç) ay keçməyən, habelə bank hesabından 6 (altı) ay ərzində əməliyyatlar aparılmayan hüquqi şəxsin hesabına böyük məbləğdə pul vəsaitlərinin daxil edilməsi və hesabından pul vəsaitlərinin çıxarılması;
- qeyri-hökumət təşkilatının və ya dini təşkilatın hesablarından iri məbləğli əməliyyat;
- təsərrüfat fəaliyyətinin xarakteri şübhə doğuran sahibkar tərəfindən fiziki və ya hüquqi şəxsin hesabına böyük məbləğdə nağd pul vəsaitinin mədaxil edilməsi və hesabından nağd pul vəsaitinin çıxarılması;
- nağd xarici valyutanın xərclənməsi;
- fiziki şəxs tərəfindən hər hansı hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalına böyük məbləğdə nağd şəkildə pay qoyuluşu;
- rəsmiləşdirilmiş kredit müqabilində Azərbaycan Respublikasından kənar yerdə yerləşən bankdakı vəsaitlərin girov qoyulması;
- qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən, avans ödənişinin həyata keçirilməsindən sonra müqavilə üzrə malın ölkə ərazisinə gətirilməməsi.

Qiymətli kağızlarla əməliyyatlar

- müştəri tərəfindən bazar qiymətlərindən xeyli fərqlənən qiymətlə eyni qiymətli kağızın alqı-satqısının sifarişinin verilməsi;
- adsız qiymətli kağızlar vasitəsilə iri məbləğli əməliyyat.

Sığorta və təkrar sığorta əməliyyatları

- sığorta və təkrar sığorta haqlarının ödənilməsi, bütün sığorta növləri üzrə sığorta ödənişlərinin, o cümlədən uzunmüddətli həyat sığortası və ya digər yığım sığortaları üzrə sığorta məbləğlərinin ödənilməsi;

- sığorta və təkrar sığorta müqaviləsinin bağlanmasıdan qısa müddət sonra qeyri-xarakterik şəkildə sığorta hadisəsinin baş verməsi;
- notariat qaydasında təsdiq edilən əqdlər üzrə tərəflərin notariusların bankda açılan depozit hesabları vasitəsilə vəsait ödəməsi.

V. Auditor tərəfindən nəzərə alınmalı olan, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin yuyulmasının ehtimal olunmasını şərtləndirən əsas əlamətlər

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş çirkli pulların yuyulmasının ehtimal olunmasını şərtləndirən əsas əlamətlər aşağıdakılardır:

- şəxsin kimliyini müəyyən etmək mümkün olmur;
- icazə verilməyən və ya səhv qeydə alınmış sazişlər;
- keyfiyyətsiz auditor yoxlaması;
- böyük həcmli sazişlər, xüsusilə dövriyyə vasitələrinin mübadiləsində və ya birbaşa pul köçürmələri üçün;
- bazar qiymətlərindən kifayət qədər fərqlənən (aşağı və ya yuxarı) əmtəə və valyutanın alınması;
- əlaqəli firmalar üçün ayrı-ayrı məsləhət və auditor firmalarından istifadə olunması;
- heç bir biznes məqsədi olmayan şirkət və trestlərin yaradılması (qeyri-hökumət təşkilatları istisna olmaqla) ;
- müştərinin sığorta ehtiyacları ilə ziddiyyət təşkil edən qiymətə sığorta siyasəti;
- müştərinin qanuni biznesi və ya fəaliyyəti ilə ziddiyyət təşkil edən müqavilələr;
- irihəcmli nağd investisiyalar;
- məqsədi aşkar olmayan investisiyaların alınib-satılması;
- zəruri olmayan xarici ezamiyyələr;
- böyükhəcmli komisyona haqlarının ödənilməsi;
- təyinatsız xidmətə görə məsləhətçilərə, əlaqəli tərəfə, işçilərə və ya hökumət işçilərinə böyükhəcmli ödənişlər edilməsi.

Nəzarət həyata keçirilən zaman auditorlar tərəfindən məlumatların maliyyə monitorinqi orqanına təqdim olunmasına diqqət yetirilməlidir.

Auditorlar aşağıdakı məlumatları maliyyə monitorinqi orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada ona təqdim etməlidirlər:

- əməliyyatın növü;
- əməliyyatın həyata keçirilmə tarixi;
- həyata keçirilən əməliyyatın məbləği;
- əməliyyatı həyata keçirən hüquqi və ya fiziki şəxsin eyniləşdirilməsi üçün monitorinq iştirakçıları tərəfindən alınmış zəruri məlumatlar;
- benefisiar haqqında məlumatlar;
- əməliyyatın mahiyyətini, məqsədini, o cümlədən xronologiyasını təsvir edən məlumatlar;
- əməliyyatın şübhəli olmasını şərtləndirən əsaslar;
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının aidiyyəti qətnamələrinə, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada siyahısı təsdiq edilmiş şəxslərlə əməliyyatlar.

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin tələblərinə davamlı olaraq riayət etməyən dövlətlərin fiziki və ya hüquqi şəxsləri ilə işgüzar münasibətlərə və əməliyyatlara dair məhdudiyətlər və ya xüsusi tələblər müəyyən edilə bilər.

VI. Çirkli pulların yuyulmasında istifadə oluna bilən kassa əməliyyatları

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin yuyulmasında aşağıdakı kassa əməliyyatlarından istifadə oluna bilər:

- aşağı və ya yuxarı nominalla böyükhəcmli banknotların mübadiləsi (yerli və xarici);
- mühasibatda uçota alınmadan böyük həcmdə pulun müştərinin hesabına köçürülməsi;
- çeklər vasitəsilə böyük məbləğin ödənilməsi;
- təsadüfi alıcıların köməyi ilə böyük həcmdə qiymətli metalların alınıb-satılması;
- təsadüfi alıcılar vasitəsilə böyük həcmdə bank kredit kartının alınması;
- qeyri-qanuni xarici ödəmələr (offşor zona);
- həqiqətə uyğun olmayan və ya natamam məlumatı əks etdirən hesab-fakturanın və ya hər hansı digər mühasibat sənədlərinin rəsmiləşdirilməsi.

VII. Çirkli pulların yuyulmasında istifadə oluna bilən bank əməliyyatları

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin yuyulmasında aşağıdakı bank əməliyyatlarından istifadə oluna bilər:

- beynəlxalq ticarətdə istifadə olunan, lakin müştərinin məlum fəaliyyəti ilə ziddiyyət təşkil edən maliyyə vasitələrindən istifadə olunması;
- müştəri ilə bank arasındakı işgüzar əlaqədə iqtisadi əhəmiyyət daşımayan struktur (eyni müəssisənin böyük saylı hesablarının olması, müxtəlif hesablar arasında tez-tez köçürmələr, likvidliyin şişirdilməsi və s.);
- müştəri ilə kifayət qədər sıx əlaqələri və fəaliyyət üçün heç bir real səbəb olmayan üçüncü şəxs tərəfindən naməlum banka zəmanət verilməsi;
- xarici ölkəyə məbləğin alıcıya nağd yolla ödənilməli olduğu qeyd edilmiş təkrar pul köçürülməsi;
- külli miqdarda və/və ya tez-tez pul vəsaitlərinin əməkdaşlıq etməyən dövlətlərin siyahısında olan dövlətə və ya ərazilərə və fəaliyyət dairələri müəyyən ərazi daxilində məhdudlaşdırılmış hüquqi şəxslərə (və ya onlardan) köçürülməsi;
- bazar tələblərinə cavab verməyən kreditlərə təminat kimi, üçüncü şəxslərə tapşırığın və ya bank zəmanətinin verilməsi;
- ticarət, sənaye və peşə müəssisələri ilə kommersiya sövdələşmələrini həyata keçirərkən hesablardan təxəllüs və nömrəli hesab altında istifadə olunması (xarici banklar vasitəsilə);
- əvvəlki kredit ödənilmədən növbəti kreditin alınması.

VIII. Önləyici və aşkaredici tövsiyələr

Göstərilənləri nəzərə alaraq, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin yuyulması amillərinin aşkar edilməsi və qarşısının alınması üzrə aşağıdakılar tövsiyə olunur:

1. Kredit təşkilatlarının, sığorta şirkətlərinin, sığorta və təkrar sığorta üzrə broker təşkilatlarının və sığorta agentlərinin, investisiya şirkətlərinin və digər şəxslərin maliyyə hesabatlarının auditi zamanı auditorların nəzərə alması və izləməsi zəruri olan amillərə xüsusi diqqət yetirilsin;
2. Həmin amillərin hər biri ayrılıqda diqqətlə öyrənilsin, auditor hesabatında bu amillər əks olunsun, təhlil edilsin, rəyin formalaşması zamanı həmin təhlil nəzərə alınsın;
3. Auditin yekununa dair rəhbərliyə (təsisçilərə, səhmdarlara və s.) hazırlanacaq hesabatda bu amillərin mövcudluğu ön plana çəkilsin;
4. Göstərilən amillər auditorun mülahizələrində yüksək risk yaradan hallar kimi dəyərləndirilsin;
5. Müvafiq sahəvi audit proqramlarına çirkli pulların yuyulması kimi təsnif oluna bilən halların daha diqqətlə araşdırılmasına, təhlil edilməsinə, əlaqədar şəxslərdən izahatlar alınmasına, təsdiqedic digər ilkin sənədlər, registrlər, üzleşmə aktları tələb olunmasına dair əlavələr və düzəlişlər edilsin;

6. Mövcud qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallarda belə amillərin mövcudluğu barədə sifarişçi təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətini tənzimləyən orqanlara “Maliyyə hesabatlarının auditi zamanı dələduzluqla bağlı auditorun məsuliyyəti” adlı 240 sayılı BAS-ın tələblərinə (A65-A66) müvafiq məlumat verilsin;

7. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin yuyulmasının ehtimal olunmasını şərtləndirən əlamətlər aşkar edildiyi hallarda, auditor auditin gedişində sifarişçinin rəhbərliyini, mülkiyyətçini və qanunla nəzərdə tutulduqda, onun fəaliyyətini tənzimləyən orqanı xəbərdar etsin, bu əlamətlərin çirkli pulların yuyulması əməliyyatlarının təzahürü olmamasını təsdiq edən sübutlar təqdim olunmasını tələb etsin. Əks halda, auditor auditin aparılmasından imtina edəcəyi barədə bəyanat versin və audit dayandırılınsın.

XV. Tövsiyələrin hazırlanmasında istifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

2. “Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”;

3. Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin inkişaf Konsepsiyası (2012-2020-ci illər);

4. Antikorrupsiya (Sənədlər toplusu). – B.: 2005;

5. Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupun (FATF) tövsiyələri;

6. Avropa Şurasının çirkli pulların yuyulmasına qarşı tədbirlər üzrə Ekspertlər Komitəsinin (MONEYVAL) tövsiyələri;

7. Bank nəzarəti üzrə Bazel komitəsinin tövsiyələri;

8. Volsberq prinsipləri;

9. BMT-nin Korrupsiya əleyhinə Konvensiyası (2003);

10. BMT-nin Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı Konvensiyası (2000);

11. “Monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən məlumatların Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitoringi Xidmətinə təqdim olunması Qaydaları”;

12. “Hüquqi şəxs olan monitoring iştirakçılarının və monitoringdə iştirak edən digər şəxslərin cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə daxili nəzarət sistemlərini hazırlamasına dair tələblər”;

13. “Kommersiya hüquqi şəxslərin təsisçiləri (iştirakçıları), nizamnamə kapitalındakı payları və qiymətli kağızların mülkiyyətçiləri barədə məlumatların monitoring iştirakçılarına və monitoringdə iştirak edən digər şəxslərə verilməsi Qaydası”;

14. “Keyfiyyətə nəzarət, audit, təhlil, digər təsdiqləmə və əlaqəli xidmətlər üzrə Beynəlxalq Standartlar Topusu” I hissə/1-ci cild 2015;

15. Peşəkar Mühasiblərin Etika Məcəlləsi.

METODİK TÖVSIYƏNİ HAZIRLAYANLAR:

Qəşəm Bayramov - Aparatın rəhbəri

Nəcəf Talıbov – Auditorlar Palatasının Şurası yanında
Elm və auditor fəaliyyətinin metodoloji təminatı üzrə
komitənin sədri, “TNM Audit” MMC-nin direktoru-auditor

Maarif Abbasov - Şəffaflığın təminatı və korrupsiyaya
qarşı mübarizə idarəsinin rəisi

Bəhruzə Qasımova - Şəffaflığın təminatı və
korrupsiyaya qarşı mübarizə idarəsinin rəis müavini

Elnur Rzayev - Dövlət proqramlarının və tapşırıqlarının
icrası şöbəsinin müdiri

RƏYÇİLƏR:

Vəli Rəhimov – Maliyyə və maddi-texniki təminat
idarəsinin rəisi

Altay Cəfərov - Auditorlar Palatası Şurasının üzvü,
sərbəst auditor.

**Azərbaycan Respublikasının
Auditorlar Palatası Şurasının**

2020-ci il 24 aprel tarixli

319/4 nömrəli qərarı ilə bəyənilmişdir

**IX. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın
ləqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizədə
auditorların məsuliyyətinin normativ hüquqi əsasları haqqında**

GİRİŞ

Bu metodik material cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın ləqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı hüquqpozmaların aşkar edilməsi və qarşısının alınması, belə pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın ləqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi məqsədi ilə maliyyə sistemindən istifadə olunması imkanlarını istisna edən şəraitin yaradılması, bu sahədə dövlətin və cəmiyyətin maraqlarının qorunması istiqamətində sərbəst auditorların və auditor təşkilatlarının (Bundan sonra- auditorlar) vəzifə və öhdəliklərindən irəli gələn məsuliyyətləri barəsində olmaqla bütün maraqlı tərəflərin istifadəsi üçün hazırlanmışdır.

Əsas anlayışlar

Bu Metodik materialda istifadə edilən "cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlak", "cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın ləqallaşdırılması", " pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyat", "terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi", "maliyyə monitorinqi orqanı", " monitorinq", "monitorinq iştirakçıları", " monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər", "nəzarət orqanları", "daxili nəzarət sistemi", "müşəri" , " benefisiar mülkiyyətçi", "valyuta sərvətləri", "xarici dövlətlərin siyasi xadimləri", "aktivlər", "aktivlərin dondurulması", "terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə çərçivəsində barəsində sanksiya tətbiq edilməli olan şəxslər", "işgüzar münasibətlər" anlayışları "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın ləqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsində göstəriləyi kimi qəbul edilməlidir.

Auditorların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vəzifələri və cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın ləqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizədə onların məsuliyyətlərinin hüquqi əsasları

"Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 13-cü "Auditorların vəzifələri" maddəsində cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı auditorların aşağıdakı vəzifələri müəyyən edilmişdir:

auditin aparılmasında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tələblərinə hökmən riayət etmək;

sifarişçinin mühasibat uçotunun və hesabatının vəziyyətini, düzgünlüyünü, qüvvədə olan qanunlara və normativ aktlara uyğunluğunu yoxlamaq;

sifarişçinin tələbi ilə aparılan audit zamanı əldə edilən məlumatı (məhkəmə orqanlarının tələb etdiyi hallar və "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən təqdim olunmalı məlumatlar istisna olmaqla) məxfi saxlamaq;

yoxlama gedişində alınmış və ya tərtib edilmiş sənədlərin qorunub saxlanmasını təmin etmək;

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə riayət etmək, bu sahədə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər tədbirləri həyata keçirmək.

Həmin Qanunun 14-cü "Auditorların məsuliyyəti" maddəsində isə göstərilmişdir ki, "Auditorlar və auditor təşkilatları öz vəzifələrini lazımcı yerinə yetirmədikdə Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə və sifarişçi ilə bağlanmış müqavilənin şərtlərinə uyğun olaraq əmlak məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər."

"Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci " Monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər" maddəsində göstərilmişdir ki:

"5.1.3. notariuslar, vəkillər, hüquq xidmətləri, mühasibat və vergi məsləhəti xidmətləri, auditor xidmətləri göstərən şəxslər aşağıdakı əməliyyatları həyata keçirdikdə:

5.1.3.1. daşınmaz əmlakın alqı-satqısı ilə əlaqədar əməliyyatlar;

5.1.3.2. müştərinin pul vəsaitlərinin, qiymətli kağızlarının və ya digər əmlakının idarə olunması ilə əlaqədar əməliyyatlar;

5.1.3.3. müştərinin bank və ya qiymətli kağız hesablarının idarə olunması ilə əlaqədar əməliyyatlar;

5.1.3.4. hüquqi şəxslərin yaradılması, onların fəaliyyətinin təmin və idarə edilməsi, bu məqsədlərlə pul vəsaitlərinin toplanılmasının təşkil olunması, habelə hüquqi şəxslərin alqı-satqısı ilə əlaqədar əməliyyatlar.

5.2. Maliyyə monitorinqi orqanına məlumat vermiş monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər bu barədə informasiyanı yaymamalıdır.

5.3. Bu Qanunun 5.1-ci maddəsinin müddəaları vəkil və ya peşə sirlərini təşkil edən məlumatlara şamil edilmir.

5.4. Monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər bu Qanunun 12-ci maddəsinə uyğun olaraq cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı daxili nəzarət sistemini hazırlamalı və həyata keçirməlidirlər."

Bu maddə PL/TMM-də auditorların konkret fəaliyyət sahəsini əks etdirməklə, onların məsuliyyət dairəsini müəyyənləşdirir. Bütövlükdə qanunvericiliklə cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizədə auditorlar üçün məsuliyyət yaradan aşağıdakı hallar müəyyən edilmişdir:

- monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən müştərinin, onun nümayəndəsinin və ya benefisiar mülkiyyətçinin eyniləşdirilməsi, verifikasiyası və məlumatın sənədləşdirilməsi ilə bağlı tələblərə riayət olunmaması;
- monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən eyniləşdirmə sənədlərinin və pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlara dair sənədlərin saxlanması ilə bağlı vəzifələrin yerinə yetirilməməsi;
- Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən daxili nəzarət sisteminin hazırlanmaması, tətbiq edilməməsi, yaxud tam tətbiq edilməməsi;
- monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən nəzarət orqanlarının və ya maliyyə monitoringi orqanının “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş hallarda verdikləri yazılı göstərişlərinin vaxtında və ya tam icra edilməməsi;
- monitoring iştirakçıları və ya monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən məlumatların təqdim edilməsinə və əməliyyatların icra edilməsinə dair “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş tələblərin pozulması;
- monitoring iştirakçısı və ya monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən nəzarət orqanlarının fəaliyyətinə maneələrin yaradılmasına, o cümlədən sorğulara cavab verilməməsinə, tələb olunan sənədlərin və məlumatların təqdim edilməməsinə, yanlış məlumatların verilməsi (sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirildiyi yerlərə gəlməklə aparılan yoxlamalara münasibətdə İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 602.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olunmaqla);
- terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə çərçivəsində barəsində sanksiya tətbiq edilməli olan şəxslərin, habelə bu şəxslərin sahibliyində və ya nəzarətində olan hüquqi şəxslərin, o cümlədən bu şəxslərin adından və ya onların tapşırığı ilə fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxslərin aktivlərinin “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada dondurulması üzrə tədbirlərin görülməməsinə və ya maliyyə monitoringi orqanının aktivlərin dondurulması barədə qərarının icra edilməməsi;
- monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən xarici dövlətlərin siyasi xadimləri ilə bağlı tələblərə əməl edilməməsi;
- monitoring iştirakçıları tərəfindən onların xarici ölkələrdə yerləşən filialları və törəmə hüquqi şəxsləri ilə bağlı tələblərə əməl edilməməsi;
- cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı həyata keçirilən tədbirlər haqqında müştərinin və ya digər şəxslərin məlumatlandırılması;
- Azərbaycan Respublikasının qanunları və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri ilə müəyyən edilmiş digər tədbirlərə əməl edilməməsi.

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizədə auditorların məsuliyyətlərinin normativ-metodoloji əsasları

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizədə auditorların məsuliyyətlərinin normativ-metodoloji əsasları

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizədə auditorların məsuliyyətlərinin normativ-metodoloji əsaslarını Auditorlar Palatasının həqiqi üzvü olduğu beynəlxalq peşəkar təşkilatların sənədləri və Palata Şurası tərəfindən qəbul edilmiş (və ya təsdiq edilmiş, bəyənilmiş, tövsiyə edilmiş) sənədlər təşkil edir.

A) Beynəlxalq peşəkar təşkilatların sənədlərinə Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyasının (İFAC) standartları, tövsiyələri və digər sənədləri aiddir. Beynəlxalq Audit və Təsdiqləmə Şurasının (International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB)) hazırladığı və İFAC tərəfindən qəbul edilmiş Beynəlxalq Audit Standartlarında auditorların bütövlükdə məsuliyyəti yetərincə ətraflı müəyyən edilmişdir.

Bu standartlardan Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizədə auditorların məsuliyyətlərini müəyyən edən standart kimi ilk növbədə 250 sayılı "MALİYYƏ HESABATLARININ AUDİTİ ZAMANI QANUN VƏ QAYDALARIN NƏZƏRƏ ALINMASI " Beynəlxalq Audit Standartı göstərilməlidir. Bu beynəlxalq audit standartı (BAS)maliyyə hesabatlarının auditində qanun və qaydaların nəzərə alınması ilə bağlı auditorun məsuliyyətindən bəhs edir. Bu BAS auditorun konkret qanun və qaydalara riayət edilməsini ayrı-ayrılıqda yoxlamaq və hesabat vermək üçün cəlb olunduğu digər təsdiqləmə tapşırıqlarına şamil edilmir.

Qanun və qaydaların təsiri

Qanun və qaydaların maliyyə hesabatlarına təsiri əhəmiyyətli dərəcədə fərqlidir. Müəssisənin fəaliyyətini tənzimləyən həmin qanun və qaydalar onun normativ hüquqi mühitini təşkil edir. Bəzi qanun və qaydalar müəssisənin maliyyə hesabatlarına bilavasitə təsir göstərir, belə ki, onlar maliyyə hesabatlarında əks etdirilmiş məbləğləri və informasiyanın açıqlanmasını müəyyən edir. Digər qanun və qaydalar rəhbərliyin hərəkətlərini tənzimləyir və ya müəssisənin kommersiya fəaliyyətini aparmaq hüququ verən normaları müəyyən edir, lakin onun maliyyə hesabatına bilavasitə təsir göstərmir. Bəzi müəssisələr sərt tənzimlənən sahələrdə (məsələn, banklar, kimya şirkətləri) fəaliyyət göstərir. Digərləri yalnız bütövlükdə biznesin əməliyyat aspektlərini (məsələn, sağlamlığın mühafizəsi və ya əməyin təhlükəsizliyi, işə düzəlməkdə bərabər imkanlar məsələləri) tənzimləyən çoxsaylı qanun və qaydalarını yerinə yetirməlidirlər. Qanun və qaydalara riayət edilməməsi müəssisənin maliyyə hesabatlarına əhəmiyyətli təsir göstərə bilən cərimələr, məhkəmə çəkişmələri və ya digər problemlərlə nəticələnə bilər.

Qanun və qaydaların tələblərinə riayət edilməsinə görə məsuliyyət

Müəssisənin fəaliyyətinin qanun və qaydaların tələblərinə uyğun təmin edilməsi, o cümlədən müəssisənin maliyyə hesabatlarında əks etdirilmiş məbləğləri və informasiyanın açıqlanmasını müəyyən edən qanun və qaydaların tələblərinə riayət olunmasının təmin edilməsi idarəetməyə məsul şəxslər tərəfindən nəzarət zamanı rəhbərliyin vəzifələrinə daxildir.

Auditorun məsuliyyəti

Bu BAS-ın məqsədi qanun və qaydaların tələblərinə riayət edilməməsi nəticəsində maliyyə hesabatlarında əhəmiyyətli təhriflərə yol verilməsinin aşkar edilməsində auditora yardım etməkdir. Bununla belə, auditor qanun və qaydalara riayət edilməməsinin qarşısını almağa görə məsuliyyət daşımır və müvafiq tələblərə riayət edilməməsi ilə bağlı bütün halları aşkar etməyə borclu deyildir. Auditor bütövlükdə maliyyə hesabatlarında dələduzluq və ya səhv nəticəsində yol verilmiş əhəmiyyətli təhriflərin olmamasına dair ağlabatan əminlik əldə etməlidir.

1. Maliyyə hesabatlarının auditinin aparılması zamanı auditor tətbiq olunan hüquqi-normativ mühiti nəzərə alır. Auditin tərkib məhdudiyətləri üzündən, audit hətta düzgün planlaşdırıldıqda və BAS-lara uyğun aparıldıqda da maliyyə hesabatlarında əhəmiyyətli təhriflərin aşkar edilə bilməməsi ilə bağlı qaçılmaz risk mövcuddur.

2. Qanun və qaydalar nöqtəyi-nəzərindən, auditorun əhəmiyyətli təhrifləri aşkar etmək bacarığına tərkib məhdudiyətlərinin potensial təsiri aşağıdakı səbəblərlə daha çox bağlı olur:

Əsasən müəssisənin fəaliyyətinin əməliyyat aspektləri ilə bağlı olan bir çox qanun və qaydalar mövcuddur ki, bir qayda olaraq, maliyyə hesabatlarına təsir etmirlər və müəssisənin maliyyə hesabatları ilə bağlı informasiya sistemləri tərəfindən qeydə alınmırlar. Qanun və qaydaların

tələblərinə riayət etməmək, məsələn, gizli sövdələşmə, saxtakarlıq, uçot sənədlərində əməliyyatların qəsdən qeydə alınmaması, daxili nəzarət sistemində rəhbərlik tərəfindən məhəl qoyulmaması və ya auditora qəsdən yanlış məlumatların təqdim olunması kimi hərəkətləri bilə-bilə gizlətmək məqsədi güdə bilər. Hər hansı bir hərəkətin qanun və ya qaydaların tələblərinə riayət edilməməsi faktı olub-olmaması son nəticədə məhkəmənin qərarı ilə müəyyən edilir. Bir qayda olaraq, qanun və ya qaydaların tələblərinə riayət edilməməsinin maliyyə hesabatlarında əks etdirilmiş hadisə və əməliyyatlarla əlaqəsi nə qədər az olsa, auditorun bu riayət etməmə faktını müəyyən etməsi və aşkara çıxarması ehtimalı daha az olacaqdır.

Bu BAS qanun və qaydalara riayət edilməsi ilə bağlı auditorun məsuliyyətini həmin qanun və qaydaların növündən asılı olaraq, iki kateqoriyaya ayırır:

a) Həminin təsdiqləməsinə görə, qanun və qaydaların maliyyə hesabatlarında əks etdirilmiş əhəmiyyətli məbləğlərin müəyyən edilməsinə və informasiyanın açıqlanmasına bilavasitə təsir göstərən müddəaları; habelə

b) Maliyyə hesabatlarındakı məbləğlərin müəyyən edilməsinə və informasiyanın açıqlanmasına bilavasitə təsir göstərməyən, lakin riayət edilməsi müəssisənin fəaliyyətinin əməliyyat aspektləri, kommertiya fəaliyyətini davam etdirmək qabiliyyəti və ya əhəmiyyətli sanksiyalardan yayınmaq imkanları (məsələn, maliyyə dayanıqlığı, təbiəti mühafizə fəaliyyəti ilə bağlı müəyyən edilmiş normativlərə uyğun hansısa bir fəaliyyət növünün həyata keçirilməsi üçün lisenziya tələblərinin yerinə yetirilməsi) üçün prinsipial cəhətdən vacib olan digər qanun və qaydalar. Bu BAS qanun və qaydaların yuxarıda sadalanan kateqoriyalarının hər biri üzrə fərqli tələblər müəyyən edir. (a) paraqrafında nəzərdə tutulan kateqoriya ilə əlaqədar auditor həmin qanun və qaydaların müddəalarına riayət edilməsi ilə bağlı yetərli münasib audit sübutları əldə etməlidir. (b) paraqrafında nəzərdə tutulan kateqoriya ilə əlaqədar auditorun məsuliyyəti maliyyə hesabatına əhəmiyyətli təsir göstərə bilən qanun və qaydalara riayət edilməməsi faktını müəyyənləşdirməyə kömək edən audit prosedurlarının yerinə yetirilməsi ilə məhdudlaşır.

Bu BAS-a uyğun olaraq, auditor maliyyə hesabatlarına dair rəy formalaşdırılması məqsədilə tətbiq olunan digər audit prosedurlarının gedişində aşkar edilmiş və ya ehtimal edilən riayət etməmə hallarını müəyyən etməlidir. 200 sayılı BAS-da tələb olunduğu kimi, auditin gedişində peşəkar inamsızlığın tətbiqi xüsusən müəssisənin fəaliyyətinə təsir edən qanun və qaydaların sayı nəzərə alınmaqla, mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Cədvəl 1

Sıra №-si	Beynəlxalq Audit Standartı	Standartın məzmunu
1	200 sayılı Beynəlxalq Audit Standartı "Müstəqil auditorun ümumi məqsədləri və auditin beynəlxalq audi	Bu beynəlxalq audit standartı (BAS) maliyyə hesabatlarının auditini BAS-lara uyğun apardığı zaman müstəqil auditorun daşdığı ümumi məsuliyyətdən bəhs edir.

	t standartlarına uyğun aparılması"	Xüsusilə, müstəqil auditorun ümumi məqsədlərini müəyyən edərək, həmin məqsədlərə nail olmasına imkan yaratmaq üçün tərtib edilmiş auditin xarakter və işlənmə sahəsini izah edir. Həmçinin, BAS-ların təsir dairəsini, səlahiyyət və strukturunu izah edir və müstəqil auditorun bütün audit proseslərində tətbiq oluna bilən ümumi öhdəliklərini, o cümlədən BAS-lara riayət etməklə bağlı öhdəliyini müəyyən edən tələbləri əks etdirir.
2	240 sayılı BEYNƏLXALQ AUDİT STANDARTI Maliyyə hesabatlarının audit zamanı dələduzluqla bağlı auditorun məsuliyyəti	Dələduzluğun qarşısının alınması və aşkar edilməsinə görə birbaşa məsuliyyət həm müəssisənin idarəetməyə məsul şəxslərinin, həm də rəhbərliyin üzərinə düşür. İdarəetməyə məsul şəxslərin nəzarəti altında rəhbərliyin dələduzluğun qarşısının alınmasına xüsusi diqqət yetirməsi vacibdir, çünki bu, dələduzluğun baş verməsi imkanlarını azalda bilər; həmçinin, rəhbərlik tərəfindən dələduzluğun müəyyən edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməsi aşkar etmə və cəzalandırma ehtimalı olduğu üçün fərdləri dələduzluq etmək fikrindən daşındıra bilər. Bu, dürüstlük və etik davranış mədəniyyətinin formalaşdırılması öhdəliyini ehtiva edir ki, bu da idarəetməyə məsul şəxslərin fəal nəzarəti altında möhkəmləndirilə bilər. İdarəetməyə məsul şəxslərin fəal nəzarəti nəzarət vasitələrinin ləğv edilməsi potensialının, yaxud maliyyə hesabatının verilməsi prosesinə digər yersiz təsirin, məsələn, rəhbərlik tərəfindən müəssisənin fəaliyyət göstəriciləri və gəlirliliyi ilə bağlı analitiklərin düşüncələrinə təsir etmək məqsədilə gəlirlərin idarə edilməsi cəhdlərinin nəzərə alınmasından ibarətdir.
3	260 sayılı (DÜZƏLİŞ EDİLMİŞ) BEYNƏLXALQ AUDİT STANDARTI İDARƏETMƏYƏ MƏSUL ŞƏXSLƏRLƏ ƏLAQƏ	Bu beynəlxalq audit standartı (BAS) maliyyə hesabatlarının audit zamanı idarəetməyə məsul şəxslərlə əlaqə sahəsində auditorun məsuliyyətindən bəhs edir. Bu BAS müəssisənin idarəetmə strukturundan və ya ölçüsündən asılı olmayaraq tətbiq edilməsinə baxmayaraq, onun xüsusi tövsiyələri idarəetməyə məsul şəxslərin hamısının müəssisənin idarə edilməsinə cəlb olduğu hallara və listing subyektlərinə aiddir. Bu BAS müəssisənin rəhbərliyi və ya idarəetmə funksiyaları həvalə edilməmiş sahibkarları ilə auditorun qarşılıqlı əlaqəsinə dair tələbləri müəyyən etmir.
4	300 sayılı BEYNƏLXALQ AUDİT STANDARTI MALİYYƏ HESABATLARININ AUDİTİNİN PLANLAŞDIRILMASI	Bu beynəlxalq audit standartı (BAS) maliyyə hesabatlarının auditinin planlaşdırılmasına görə auditorun məsuliyyətindən bəhs edir. Bu BAS dövrü olaraq təkrarlanan auditlər kontekstində yazılmışdır. İlk audit tapşırığındakı əlavə mülahizələr ayrıca müəyyən edilir.
5	315 sayılı (DÜZƏLİŞ EDİLMİŞ) BEYNƏLXALQ AUDİT STANDARTI MÜƏSSİSƏ VƏ ONUN MÜHİTİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ	Bu beynəlxalq audit standartı (BAS) müəssisə və onun mühitinin, o cümlədən daxili nəzarətinin öyrənilməsi yolu ilə maliyyə hesabatlarında əhəmiyyətli təhriflər riskini müəyyən etmək və qiymətləndirməklə bağlı auditorun məsuliyyətindən bəhs edir.

ƏSASINDA ƏHƏMIY YƏTLI TƏHRIFLƏR RIS KININ MÜƏYYƏNLƏŞDIRIL MƏSI VƏ QIYMƏTLƏNDIRILMƏSI	
---	--

B) Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizədə auditorların məsuliyyətlərini müəyyən edən Palata Şurası tərəfindən qəbul edilmiş sənədlər aşağıdakılardır:

Cədvəl 2

Sıra №-si	Sənədin adı	Tarixi
1	“Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun auditorlar qarşısında yaratdığı öhdəliklərin yerinə yetirilməsi istiqamətində auditorların fəaliyyətlərinə Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının öz səlahiyyətləri çərçivəsində nəzarətin təşkili üzrə metodik göstəriş	Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2010-cu il 12 oktyabr tarixli 212/6 nömrəli qərarı ilə bəyənilmişdir
2	“Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun auditorlar tərəfindən tətbiqinə dair metodik tövsiyələr	Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası sədrinin 2016-cı il 1 avqust tarixli 10 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmişdir
3	Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə daxili nəzarət sisteminin qurulmasına və tətbiqinə dair metodik göstəriş	Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2017-ci il 30 iyun tarixli 288/1 nömrəli qərarı ilə bəyənilmişdir
4	Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə təlim strategiyası və tədris proqramı	Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2017-ci il 30 iyun tarixli 288/5 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir
5	Auditorların “Öz müştərini tanı” və müştəri qəbulu siyasətinin formalaşdırılmasına dair metodik göstəriş	Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2017-ci il 25 avqust tarixli 289/3 nömrəli qərarı ilə bəyənilmişdir
6	Auditorlara sifarişçi və benefisiar mülkiyyətçilərin eyniləşdirilməsi, verifikasiyasına dair metodik göstəriş	Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2017-ci il 19 oktyabr tarixli 291/3 nömrəli qərarı ilə nəzərə alınmışdır

7	Auditor təşkilatlarında PL/TM-ə qarşı mübarizə sahəsində daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi üzrə metodik vəsait	Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2018-ci il 14 noyabr tarixli 305/5 nömrəli qərarı ilə bəyənilmişdir
8	“Kommersiya hüquqi şəxslərin təsisçiləri (iştirakçıları), nizamnamə kapitalındakı payları və qiymətli kağızların mülkiyyətçiləri barədə məlumatların monitoring iştirakçılarına və monitoringdə iştirak edən digər şəxslərə verilməsi Qaydası” ilə bağlı “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun auditorlar tərəfindən tətbiqinə dair Metodik tövsiyələr”ə edilmiş əlavələr	Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2019-cu il 31 oktyabr tarixli 313/5 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir
9	Auditorlara şübhəli əməliyyatların aşkarlanması indikatorlarının və PL/TM tipologiyalarının müəyyən edilməsi və müntəzəm olaraq yenilənməsinə dair metodik göstəriş	Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2019-cu il 18 noyabr tarixli 314/3 nömrəli qərarı ilə bəyənilmişdir
10	Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində risk əsaslı nəzarət proqramı	Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2019-cu il 18 noyabr tarixli 314/4 nömrəli qərarı ilə bəyənilmişdir

Qeyd olunmalıdır ki, göstərilən məsuliyyəin yaranmasına səbəb olan əməllər və ya hallar ölkə qanunvericiliyinə, müvafiq normativ aktlara uyğun olaraq həmin əməli törətmiş auditor barəsində cəza, inzibati və ya tənbeh tədbirlərinin görülməsinə səbəb ola bilər.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 598-ci “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında qanunvericiliyin pozulması” maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulmuşdur:

"Maddə 598. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında qanunvericiliyin pozulması

598.1. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında qanunvericiliyin pozulmasına, yəni:

598.1.1. monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən müştərinin, onun nümayəndəsinin və ya benefisiar mülkiyyətçinin eyniləşdirilməsi, verifikasiyası və məlumatın sənədləşdirilməsi ilə bağlı tələblərə riayət olunmamasına;

598.1.2. monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən eyniləşdirmə sənədlərinin və pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlara dair sənədlərin saxlanması ilə bağlı vəzifələrin yerinə yetirilməməsinə;

598.1.3. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən daxili nəzarət sisteminin tətbiq edilməməsinə, yaxud tam tətbiq edilməməsinə;

598.1.4. monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən nəzarət orqanlarının və ya maliyyə monitoringi orqanının "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş hallarda verdikləri yazılı göstərişlərinin vaxtında və ya tam icra edilməməsinə;

598.1.5. monitoring iştirakçıları və ya monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən məlumatların təqdim edilməsinə və əməliyyatların icra edilməməsinə dair "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş tələblərin pozulmasına;

598.1.6. monitoring iştirakçısı və ya monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən nəzarət orqanlarının fəaliyyətinə maneələrin yaradılmasına, o cümlədən sorğulara cavab verilməməsinə, tələb olunan sənədlərin və məlumatların təqdim edilməməsinə, yanlış məlumatların verilməsinə (sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirildiyi yerlərə gəlməklə aparılan yoxlamalara münasibətdə bu Məcəllənin 602.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olunmaqla);

598.1.7 terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə çərçivəsində barəsində sanksiya tətbiq edilməli olan şəxslərin, habelə bu şəxslərin sahibliyində və ya nəzarətində olan hüquqi şəxslərin, o cümlədən bu şəxslərin adından və ya onların tapşırığı ilə fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxslərin aktivlərinin "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada dondurulması üzrə tədbirlərin görülməməsinə və ya maliyyə monitoringi orqanının aktivlərin dondurulması barədə qərarının icra edilməməsinə;

598.1.8. monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən xarici dövlətlərin siyasi xadimləri ilə bağlı tələblərə əməl edilməməsinə;

598.1.9. monitoring iştirakçıları tərəfindən onların xarici ölkələrdə yerləşən filialları və törəmə hüquqi şəxsləri ilə bağlı tələblərə əməl edilməməsinə görə vəzifəli şəxslər min beş yüz manatdan iki min beş yüz manatadək məbləğdə, hüquqi şəxslər on beş min manatdan iyirmi beş min manatadək məbləğdə cərimə edilir."

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 3 may tarixli 1361 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Rayon (şəhər) məhkəmələrinin baxdığı inzibati xətalar haqqında işlər üzrə protokol tərtib etmək səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslərin S İ Y A H I S I"nda "Rayon (şəhər) məhkəmələrinin baxdığı inzibati xətalar haqqında işlər üzrə protokol aşağıda göstərilən vəzifəli şəxslər tərəfindən tərtib edilir: 71.4. auditor xidməti göstərən şəxslərə münasibətdə Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası adından – Auditorlar Palatasının sədri, onun müavini, Aparatın rəhbəri;" qeyd edilmişdir.

Eyni zamanda Auditorlar Palatası, Palata Şurasının 2015-ci il 25 noyabr tarixli 269/1 nömrəli qərarı ilə I redaksiyada, 2017-ci il 30 iyun tarixli 288/4 nömrəli qərarı ilə II redaksiyada bəyənilmiş "Auditor xidməti sahəsində araşdırma və intizam tədbirləri sistemi"nə müvafiq olaraq öz səlahiyyətləri daxilində Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilməməsinə görə auditorlar barəsində tənbeh tədbirləri görə bilər.

İstifadə olunmuş sənədlər:

1. Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalar Məcəlləsi
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi

3. "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu

4. "Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu

5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 3 may tarixli 1361 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Rayon (şəhər) məhkəmələrinin baxdığı inzibati xətalar haqqında işlər üzrə protokol tərtib etmək səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslərin S İ Y A H I S I"

6. Beynəlxalq Audit və Təsdiqləmə Şurasının (International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB)) hazırladığı və İFAC tərəfindən qəbul edilmiş Beynəlxalq Audit Standartları (Bax: Cədvəl 1)

7. Auditorlar Palatasının Şurası tərəfindən qəbul edilmiş sənədlər (Bax: Cədvəl 2)

Tərtib etdi:

Palatanın Şurası yanında Elm

və auditin metodoloji

təminatı üzrə komitənin sədri

Nəcəf Talıbov